

ชนิดของพืช	สายพันธุ์	ลักษณะของแต่ละชนิด	แหล่งที่มา	รอบการผลิตในหนึ่งปี											
				ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
มะกอกฝรั่ง		ลักษณะใบยาว คล้ายใบมะยม สีเขียวเข้มกว่า ผลกรอบมัน ผลประมาณ 15 ผลต่อกิ่งโลกกรัม	ไม่ทราบแหล่งที่มา												
น้อยหน่า	พันธุ์หนัง	ลักษณะผลผิวเหนียวกว่า หวานอมเปรี้ยว	คลองกระเจง												
	พันธุ์ฝ้าย	ลักษณะผิวจะขรุขระ เนื้อหวานกว่า	คลองกระเจง												
ลิ้นจี่	คร่อม	สีผิวของผลเมื่อสุกเต็มสีแดงเข้ม ผิวจะหยาบกว่าพันธุ์อื่น ผลใหญ่กว่า เนื้อฉ่ำ น้ำ หวานอมเปรี้ยว	คลองกระเจง												
มะพร้าว	น้ำหอม	ลักษณะผลใหญ่ ก้นแหลม รสชาติหอมหวาน	โครงการไร่นาสวนผสม												
มะนาว	พันธุ์แป้น	ใบกลมมน รสชาติหอม เปรี้ยว	คลองกระเจง												
ลำไย	กะโหลก	ลักษณะใบยาวกว่า บางกว่า ผลกลม ผิวหยาบ ผลค่อนข้างใหญ่ รสชาติหอม เนื้อน้อย	คลองกระเจง												
เพกา															
สับปะรด															
พริกขี้หนู															

จากการเปลี่ยนแปลงในระบบการผลิตตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบันพอที่จะสรุปเปรียบเทียบได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 5 แสดงการเปรียบเทียบระบบเกษตรแบบดั้งเดิม ระบบเกษตรเชิงเดี่ยว และระบบ
เกษตรพึ่งตนเองของบ้านคลองกระเจง

เทคโนโลยีและปัจจัยการผลิต	แบบดั้งเดิม	เชิงเดี่ยว	การพึ่งตนเอง
- วิธีการปลูกพืช	- ปลูกผสมปนกันไปใช้บริเวณหลังบ้านเอาให้กินเหลือขาย	- ปลูกพืชชนิดเดียวแปลงใหญ่ปลูกไว้ขายเพียงอย่างเดียว ไถ พรวนดิน	- ปลูกแบบดั้งเดิม ขยายพื้นที่มากขึ้นเขตเคยแปลงที่ทำไร่ขาดทุน ปลูกไว้กิน และขาย
- ชนิดพืช / พันธุ์พืช	- ปลูกหลากหลาย เป็นพันธุ์พื้นเมือง	- ปลูกชนิดเดียว เน้นพืชเศรษฐกิจ	- ปลูกหลากหลายชนิดมากขึ้นกว่าแบบดั้งเดิมมีการปรับปรุงพันธุ์มาก
- วิธีการปรับปรุงพันธุ์	- ไม่มีเทคนิคซับซ้อน ใช้เมล็ด	- ต้องซื้อพันธุ์ใหม่ทุกครั้งที่ปลูก	- เทคนิคซับซ้อนขึ้นมีการติดตาม ทดลอง ทดบัก
- การใช้น้ำ	- ใช้น้ำตามธรรมชาติ	- ระบบชลประทานใช้น้ำมาก มีคลองส่งน้ำย่อย จัดกลุ่มผู้ใช้น้ำ	- มีคลองส่งน้ำย่อย ใช้น้ำน้อย จัดกลุ่มผู้ใช้น้ำ
- การใช้ปุ๋ย	- ปุ๋ยคอก เศษวัสดุใน ไร่	- ปุ๋ยเคมี	- ปุ๋ยคอก เศษวัสดุ ปุ๋ยหมัก
- ยากำจัดศัตรูพืช	- ไม่ได้ใช้	- ยากำจัดศัตรูพืชเป็นสารเคมี	- ใช้สมุนไพร เช่น สะเดา
- เครื่องมือ / เครื่องจักร	- เครื่องมือขนาดเล็ก ใช้แรงคน	- เครื่องจักรขนาดใหญ่ เครื่องมือใช้แรงคน	- เครื่องมือขนาดเล็ก ใช้แรงงานคน
- เงินทุน	- ไม่มี	- ลงทุนสูง	- ลงทุนน้อย
- การถ่ายทอดความรู้	- พ่อแม่ ญาติพี่น้อง สังเกตเอง	- หน่วยงานรัฐ บริษัทเอกชน สื่อต่าง ๆ	- เพื่อนบ้าน ญาติพี่น้อง หน่วยงานรัฐ สื่อต่าง ๆ
- ความพอใจ	- พอใจ	- ไม่พอใจ	- พอใจ

บทบาทของหน่วยงานรัฐและบริษัทธุรกิจเอกชนที่มีต่อชุมชน

หน่วยงานรัฐบาล เริ่มมีบทบาทประมาณ 10 ปีคือ ประมาณ พ.ศ. 2530 โดยผ่านความสัมพันธ์ทางการปกครอง หน่วยงานรัฐจึงเริ่มเข้ามามีบทบาทในด้านการส่งเสริมองค์ความรู้ และวิชาการเกษตรแผนใหม่ เช่น การใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัย การใช้ปุ๋ยเคมีเพื่อเพิ่มผลผลิต และการใช้ยากำจัดศัตรูพืช การจัดการน้ำ และการแปรรูปผลผลิต นอกจากนั้นยังเข้ามามีบทบาทในการจัดตั้งกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มผู้ใช้น้ำ เป็นการจัดตั้งกลุ่มอย่างเป็นทางการ ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในกลุ่ม ซึ่งปัจจุบันกิจกรรมต่าง ๆ ยังคงดำเนินอยู่

บทบาทของรัฐเริ่มลดน้อยลงในช่วง 5 ปี ประมาณปี พ.ศ. 2538 ที่ผ่านมาเมื่อชาวบ้านตัดสินใจที่จะเลือกวิถีชีวิตแบบการพึ่งตนเอง โดยเน้นการผลิตแบบดั้งเดิมไม่ใช้สารเคมี บทบาททางการเกษตร โดยเฉพาะเกษตรตำบลลดน้อยลงมากจนถึงไม่มีความสำคัญ ส่วนหน่วยงานอื่น ๆ นั้น ชาวบ้านจะเข้าร่วมในกิจกรรมที่ชาวบ้านได้รับประโยชน์โดยตรง ชาวบ้านส่วนใหญ่เห็นว่า ข้าราชการบางคนเข้ามาเพื่อหวังผลประโยชน์และผลงานของตนเอง โดยผลักดันให้ทำโน่นทำนี่เมื่อได้ผลงานแล้วก็ไม่เข้ามาอีก หรือติดตาม “นาย” มาเป็นครั้งคราวไป ชาวบ้านรู้สึกว่าเขาเปรียบ แต่ที่ผ่านมามีชาวบ้านไม่ได้หวังพึ่งรัฐ จึงไม่เดือดร้อน แต่อย่างไรก็ตามเกษตรกรและชาวบ้านคลองกระเจงยังให้ความร่วมมือกับหน่วยงานของรัฐตามปกติ และไม่ได้ปฏิเสธการให้ความช่วยเหลือแต่อย่างใด

ในส่วนของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) เป็นแหล่งเงินทุนกู้ที่ยังคงมีบทบาทสูงต่อเกษตรกร เนื่องจากเกษตรกรกว่าร้อยละ 90 ของบ้านคลองกระเจงหมู่ที่ 6 และ 7 เป็นลูกหนี้ โดยเกษตรกรกู้มาเพื่อการลงทุนทำการเกษตร การสร้างบ้าน ซื้อสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ แต่พบว่าจำนวนหนี้สินส่วนใหญ่มีจำนวนไม่มากนัก และหนี้สินส่วนใหญ่เกิดจากกิจกรรมอื่น ไม่ใช่เป็นหนี้สินที่เกิดจากการลงทุนทางการเกษตร

บริษัทธุรกิจเอกชน บทบาทของธุรกิจเอกชนในที่นี้หมายถึง บริษัทผู้ค้ายากำจัดศัตรูพืช ปุ๋ยเคมี และอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับการเกษตร ที่ผ่านมามีบทบาทต่อชุมชนโดยตรงน้อยมาก เพราะชุมชนเป็นชุมชนเล็ก ไม่ได้เป็นพื้นที่เป้าหมายหลักในการขายตรงมากนัก แต่ชาวบ้านรับรู้ผลิตภัณฑ์ของบริษัทโดยผ่านสื่อมวลชน อันได้แก่ โทรทัศน์ วิทยุ ซึ่งมีผลต่อความคิดความเชื่อในสรรพคุณของสารเคมี การเกษตรค่อนข้างมาก โดยเฉพาะในช่วงที่ชาวบ้านทำการผลิตเชิงเดี่ยว ประกอบการเข้ามาส่งเสริมของรัฐก็มีส่วนสำคัญต่อการสนับสนุนบริษัทธุรกิจสารเคมีการเกษตร

แต่อย่างไรก็ตาม บทบาทดังกล่าวได้ลดน้อยลง และไม่มีความสำคัญเลยเมื่อชาวบ้านตัดสินใจลด ละ เลิก การใช้สารเคมี พนักงานขายสารเคมีการเกษตรของบริษัทไม่ได้เข้ามาในชุมชนอีกเลย

กระบวนการถ่ายทอดความรู้และเทคโนโลยี โดยรัฐ บริษัทเอกชน และชุมชน

รูปแบบการถ่ายทอดความรู้และเทคโนโลยีในด้านเกษตรกรรมให้กับเกษตรกรนั้น อาจจำแนกได้เป็น 2 ประเภทด้วยกัน คือ การถ่ายทอดในแนวดิ่ง และการถ่ายทอดแนวราบ โดยมีปัจจัยเงื่อนไขและกลไกทางสังคมเป็นองค์ประกอบและเป็นตัวกำหนดที่สำคัญ ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

การถ่ายทอดในแนวดิ่ง เป็นการถ่ายทอดจากบนลงล่าง หรือลักษณะสั่งการ หรือการกำหนดจากส่วนกลาง โดยอาศัยกลไกทางการปกครองเป็นหลัก เช่น กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ต่อหน่วยงานเกษตรอำเภอ เกษตรตำบล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน โดยเนื้อหาต่าง ๆ ถูกกำหนด ซึ่งในบางครั้งไม่สอดคล้องกับปัจจัยทางกายภาพ ฐานทรัพยากรของพื้นที่คลองกระเจง และความต้องการของชาวบ้าน การถ่ายทอดลักษณะนี้เป็นรูปแบบการทำงานภาครัฐที่มีระบบและกลไกที่ใช้กันมาเป็นเวลายาวนาน รวมถึงภาคธุรกิจเอกชนที่มีเครือข่ายธุรกิจและมีผลประโยชน์ในระดับนโยบาย นอกจากนี้ธุรกิจเอกชนยังให้การสนใจในเรื่องการให้สินเชื่อและส่วนลดต่าง ๆ เนื้อหาและความรู้ที่ได้ถ่ายทอดนั้นเป็นการเน้นการใช้ปัจจัยการผลิตจากภายนอกเป็นสำคัญ เช่น ปุ๋ย ยากำจัดศัตรูพืช ฮอริโมน และการใช้เครื่องจักรกล โดยมุ่งเน้นที่ผลกำไรจากการขายปัจจัยในการผลิตต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้ว

รูปแบบในการถ่ายทอดในแนวดิ่งนี้มีเครื่องมือและกลไกอยู่หลายรูปแบบ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

นโยบายการส่งเสริมการเกษตรของรัฐ นโยบายสำคัญที่มีผลต่อพื้นที่คลองกระเจงอย่างมาก คือ โครงการปฏิรูปโครงสร้างเพื่อการเกษตร (คปร.) โครงการดังกล่าวได้ส่งเสริมให้เกษตรกรทำไร่ โดยการสนับสนุนเงินกู้สำหรับการลงทุนในด้านปัจจัยการผลิต ได้แก่ ปุ๋ยเคมี พันธุ์พืช โดยการให้กู้ยืมดอกเบี้ยต่ำและการผ่อนชำระในระยะยาว ผลปรากฏว่าเกษตรกรประสบกับภาวะขาดทุน เนื่องจากภัยธรรมชาติและราคาผลผลิตตกต่ำ เกษตรกรมีหนี้สินที่มาจากโครงการดังกล่าว หลังจากนั้นเจ้าหน้าที่รัฐได้เข้ามาให้ความช่วยเหลือชาวบ้านคลองกระเจงในด้านพันธุ์ไม้ผลสายพันธุ์ใหม่ ได้แก่ มะกอกฝรั่ง พุทรา ขนุน ซึ่งปัจจุบันยังไม่เห็นผลว่าเกษตรกรได้รับประโยชน์จากผลผลิตแต่อย่างใด

การส่งเสริมโดยเจ้าหน้าที่ โดยผ่านการแนะนำให้คำปรึกษา แจกปัจจัยการผลิต ไร่งบประมาณ อบรมดูงาน เป็นต้น ซึ่งส่วนใหญ่เจ้าหน้าที่จะเป็นผู้วางแผนและกำหนด เกษตรกรเป็นเพียงผู้ได้รับการช่วยเหลือเท่านั้น

การจูงใจด้วยผลประโยชน์ โดยการขายสินค้าของบริษัทค้ายาเคมีเกษตรซึ่งมีพนักงานขายตรง โดยมีการจูงใจด้านการให้ทดลองใช้ก่อน และหากผู้ได้รับเป็นตัวแทนจำหน่ายก็จะได้รับส่วนแบ่งจากยอดขาย นอกจากนี้ยังมีการส่งเสริมผ่านหน่วยงานรัฐและองค์การบริหารส่วนตำบลอีกด้วย ซึ่งพนักงานขายตรงจะมาสอนการใช้ปุ๋ยและยาเคมี ตามแผนที่กำหนดให้กับเกษตรกร

การถ่ายทอดในแนวราบ เป็นการถ่ายทอดเชิงวัฒนธรรม และใช้กลไกทางสังคม โดยอาศัยปัจจัยทางกายภาพที่เอื้ออำนวย ดังจะเห็นได้จาก การเลิกใช้ปุ๋ยเคมีของชาวบ้านคลองกระเจง และมี

ครูที่สอนวิชาเกษตรนำปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมักธรรมชาติมาใช้ ซึ่งครูเป็นลูกหลานของชาวบ้านในคลองกระเจง เกษตรกรจะสอบถาม และนำไปทดลองใช้ในส่วนของตนเอง โดยครูจะเป็นผู้แนะนำและทำต่อ ๆ กันทั้งหมู่บ้าน

นอกจากนี้ในช่วงงานบุญประเพณีของหมู่บ้าน ชาวบ้านจะมาร่วมกันทำบุญ และมีการพูดคุยแลกเปลี่ยนถึงผลผลิตที่ได้ ปัญหาโรคแมลงที่เกิดขึ้น การแก้ไขปัญหา และเทคนิคการเกษตรต่าง ๆ ไม่เพียงเท่านั้น เกษตรกรยังได้แวะเยี่ยมเยียนกันเพื่อสอบถามความคืบหน้าในการแก้ไข การถ่ายทอดดังกล่าวเป็นการถ่ายทอดโดยไม่มีผลประโยชน์แอบแฝง

วิธีการถ่ายทอดในแนวราบนี้มีประเด็นที่น่าสนใจคือ

1. เป็นการใช้ฐานทรัพยากรที่มีอยู่เป็นหลัก ซึ่งเป็นประเด็นที่มีความแตกต่างอย่างเห็นได้ชัดกับการถ่ายทอดในแนวตั้ง เนื่องจากหน่วยงานรัฐและธุรกิจเอกชนไม่ได้มุ่งเน้นให้เกษตรกรใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์ แต่เป็นการใช้ทรัพยากรและปัจจัยจากภายนอกเป็นหลัก

2. ความสอดคล้องกับความต้องการ ในรูปแบบการทำการเกษตรเชิงเดี่ยวซึ่งจะเน้นการกำหนดรูปแบบและวิธีการอย่างเป็นทางการจากหน่วยงานราชการหรือบริษัท โดยกำหนดมาจากส่วนกลางและดำเนินการตามแผนที่วางไว้ ดังนั้นการถ่ายทอดส่วนใหญ่จึงไม่วางอยู่บนปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนหรือแปลงเกษตร รวมถึงยังไม่มีความต่อเนื่องทั้งเนื้อหาและช่วงเวลา ส่วนความต่อเนื่องของการถ่ายทอดในแนวราบของชาวบ้านจะเป็นไปอย่างต่อเนื่องควบคู่กันไปกับการดำเนินชีวิตประจำวัน ซึ่งอยู่บนพื้นฐานของความต้องการจริง ๆ แต่รูปแบบและวิธีการจะไม่เป็นทางการ

3. การมีส่วนร่วม การถ่ายทอดเรียนรู้ในแนวราบเป็นการกำหนดความต้องการตามสภาพปัญหาของตัวเกษตรกรเอง ทำให้มีการปฏิสัมพันธ์กันทั้งสองฝ่าย การบูรณาการที่เกิดจากปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวได้ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ ภายใต้การถ่ายทอดที่ไม่มีผลประโยชน์แอบแฝง

กรณีศึกษา : นายฉลวย แก้วคง

ตำบลโคกเค็ญ อำเภอท่าตะโก จังหวัดนครสวรรค์

ภาพรวมของชุมชน

เดิมอำเภอไพศาลีมีฐานะเป็นกิ่งอำเภอ ขึ้นกับอำเภอท่าตะโก ต่อมาในปี 2458 กระทรวงมหาดไทยได้ยกฐานะให้ไพศาลีเป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดนครสวรรค์

พื้นที่ไพศาลีมีสภาพเป็นป่าดงดิบมาก่อน เป็นแหล่งช่องสุ่มของโจรและผู้ทีหลบหนีคดีมา ชุมชนในอำเภอไพศาลีส่วนใหญ่จึงเป็นชุมชนใหม่ที่ผู้คนอพยพมาจากหลายพื้นที่ เช่น อำเภอท่าตะโก อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ จังหวัดลพบุรี และจังหวัดทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ชุมชนต่าง ๆ จึงมักรวมกลุ่มเป็นเครือญาติ และใช้ภาษาที่เป็นภาษาดั้งเดิมจากจังหวัดที่อพยพมา

สภาพพื้นที่โดยทั่วไปของอำเภอไพศาลีส่วนใหญ่เป็นที่ราบสูง ลาดเทไปตามภูเขาทางทิศ ตะวันตก ส่วนทางตอนกลางและตอนเหนือเป็นที่ราบ ด้วยลักษณะพื้นที่ของอำเภอที่เป็นที่ราบสูง ลาดเทเช่นนี้ อำเภอไพศาลีจึงไม่มีแหล่งน้ำหรือแม่น้ำสำคัญเลย การประกอบอาชีพเกษตรกรรม ส่วนใหญ่จึงต้องพึ่งพาน้ำฝนเป็นหลัก

โดยทั่วไปเกษตรกรในอำเภอไพศาลีมีอาชีพทำนาเป็นหลัก พื้นที่ปลูกข้าวทั้งอำเภอมี ประมาณ 300,000 ไร่ โดยตำบลที่มีการปลูกข้าวมากคือ ตำบลลำโรงชัย ตำบลวังน้ำลัด ตำบลไพศาลี และตำบลโคกเค็ญ เป้าหมายหลักของการทำนาคือเพื่อการบริโภคและขายให้กับโรง สีต่างๆ ซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมาก อีกทั้งจังหวัดนครสวรรค์เองก็เป็นที่ตั้งของท่าข้าวที่ใหญ่ที่สุดแห่ง หนึ่งของประเทศ คือ ท่าข้าวก้านทอง อาชีพรองลงมาคือ การปลูกพืชไร่ เช่น ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ข้าวฟ่าง ถั่วเขียว ถั่วเหลือง ฝ้าย และมันสำปะหลัง ในพื้นที่ของตำบลโพธิ์ประสาท ตำบลวังหอย ตำบลนาขอม ตำบลวังน้ำลัด และตำบลตะคร้อ ประชากรส่วนใหญ่ของไพศาลีจึงมีรายได้หลักจาก ภาคการเกษตร ซึ่งเฉลี่ยปีละประมาณ 15,000 – 20,000 บาทต่อครัวเรือน รายได้ที่ต่ำมาก ๆ เช่น นี้ เกษตรกรยากที่จะดำรงชีวิตอยู่ได้ หากไม่สามารถพึ่งพาตนเองจากอาหารที่หาได้จากไร่ นาและ จากท้องถิ่น เกือบทั้งหมดของเกษตรกรที่ปลูกพืชพาณิชย์เพียงอย่างเดียว มิได้ปลูกข้าว พืชผัก หรือเลี้ยงสัตว์ จึงต้องอพยพไปขายแรงงานในจังหวัดต่าง ๆ เพื่อหารายได้เพิ่ม

นอกจากนั้น เกษตรกรในอำเภอไพศาลียังต้องเผชิญกับข้อจำกัดอื่น ทั้งปัญหาจากภัยธรรมชาติ เช่น ปัญหาการขาดแคลนน้ำในช่วงหน้าแล้ง หรือน้ำไหลบ่าท่วมไร่นาในช่วงหน้าน้ำ และ ปัญหาที่เกษตรกรทั่วไปต้องประสบคือ ปัญหาราคาผลผลิตตกต่ำ ในขณะที่ราคาของปัจจัยการผลิต สูงขึ้น

ภูมิหลังของครอบครัว

ลุงฉวย เกิดเมื่อ พ.ศ. 2471 ที่บ้านวังม่วง เลขที่ 130 หมู่ 5 ตำบลโคกเคือ อำเภอนาทะโก จังหวัดนครสวรรค์ (ต่อมาบริเวณพื้นที่นี้ได้รับการจัดเขตการปกครองใหม่ เป็นอำเภอไพศาลี จ.นครสวรรค์ ในปี พ.ศ. 2508) พ่อแม่เป็นชาวนามีฐานะปานกลาง ท่านเป็นลูกคนที่ 3 จากพี่น้องร่วมท้องทั้งหมด 7 คน ต่อมาเมื่ออายุ 10 ปี ขณะที่เรียนอยู่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 พ่อได้เสียชีวิต ลุงฉวยจึงต้องออกจากโรงเรียนมาช่วยแม่ทำนาเลี้ยงน้อง เพราะเป็นพี่ชายคนโต ส่วนพี่สาวได้แต่งงานออกเรือนไปแล้ว เมื่อขาดพ่อ ลุงฉวยมักถูกเพื่อน ๆ รังแก มีควาย ไก่ หรือเครื่องใช้ต่าง ๆ ก็ถูกขโมย ลุงฉวยผูกใจเจ็บมาตลอด เมื่อโตเป็นหนุ่มอายุประมาณ 17 ปี ก็เริ่มคิดแก้แค้นคนที่เคยรังแกในอดีต ชีวิตของลุงฉวยจึงวนเวียนอยู่กับการเป็นนักเลงหัวไม้ พออายุ 18 ปีลุงฉวยได้แต่งงานกับป้าหลอด มีบุตรธิดาทั้งหมด 13 คน แต่มีชีวิตอยู่เพียง 4 คนเท่านั้น

ลุงฉวยเป็นนักเลงที่เป็นที่เกรงขามและกว้างขวางมากในสมัยยังหนุ่ม ก่อปรกับสมัยก่อนที่ดินไม่มีกรรมสิทธิ์ ใครสามารถจับจองได้ก็เป็นของตนเอง ลุงฉวยจึงมีที่ดินอยู่เป็นจำนวนมาก ต่อมาได้ต้องคดีความ หนีไปอยู่ที่อื่นระยะหนึ่ง และเมื่อกลับมาได้ไปบวช ได้เรียนรู้ธรรมะและการนั่งวิปัสสนา กรรมฐาน ซึ่งเป็นจุดเปลี่ยนของชีวิตมาจนถึงปัจจุบัน

ระบบเกษตรกรรม

การทำเกษตรของลุงฉวยที่ผ่านมามีพัฒนาการในช่วงเริ่มต้นไม่แตกต่างจากชาวนาภาคกลางทั่ว ๆ ไป แต่ในช่วง 30 กว่าปีหลัง ด้วยเงื่อนไขปัจจัยและกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นกับตัวของลุงบางประการ ส่งผลให้ลุงฉวยมีจุดเปลี่ยนที่ทำให้วิถีชีวิตและวิถีการเกษตรของลุงฉวยมีเส้นทางเดินที่ต่างไป ระบบการผลิตของลุงฉวยจึงสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ช่วงหลังคือ

ระบบเกษตรกรรมดั้งเดิม

ตั้งแต่อดีตพื้นที่ส่วนใหญ่ของอำเภไพศาลีเป็นป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์มาก มีสัตว์ป่ามากมาย ถึงแม้ว่าชาวบ้านจะหักล้างถางพง เพื่อทำนา ก็ยังคงสภาพเป็นป่าที่สมบูรณ์ ลุงฉวยเล่าถึงการทำนาสมัยก่อนไว้ตอนหนึ่งว่า

"การทำนาสมัยก่อนเมื่อ 50 – 60 ปี ทำนากันแบบโบราณทำแบบไม่ใช้ปุ๋ยเคมี ทำตามธรรมชาติใช้ควายไถตั้งแต่เช้า กินข้าวตั้งแต่ตีสี่ กินข้าวอื่อกก็เอาควายไปไถตั้งแต่เช้ามืด ทำอยู่อย่างนั้น โดยไม่ได้จ้างใคร ทำนากันตั้งแต่เดือน 7 จนถึงเดือน 10 นั้นแหละ 3 – 4 เดือน ทำกันอยู่อย่างนั้น แต่ข้าวก็งามดี ป่าไม้ใบไม้ก็หนาแน่น รู้จักแต่ข้าวพันธุ์พื้นเมืองแต่กิ่งามดี เมื่อเราค่อย ๆ ทำ ข้าวก็ค่อย ๆ งาม ค่อย ๆ โต ค่อย ๆ แก่ ทำแบบโบราณข้าวโตช้า ๆ แต่ได้ผลดีพอสมควร เกี่ยวข้าวกันก็ไม่ได้จ้างวานอะไรกัน เพราะข้าวค่อย ๆ แก่ มันก็ค่อย ๆ กรอบ เกี่ยวกันตั้งแต่เดือนอ้าย เดือนยี่ จนถึง

เดือนสาม ข้าวยังไม่สุกเลยเพราะเขาไม่ได้เร่ง เก็บผักหวานกิน ช่วยกันเกี่ยวข้าวและถางลานกัน ไม่ได้รีบร้อน ใช้ควายนวด นวดกว่าจะเสร็จก็ 6 – 7 วัน นวดเสร็จก็เอาแรงกันทำกันอยู่อย่างนั้น”

วิถีชีวิตของลุงฉวยในช่วงนั้นเป็นไปอย่างเรียบง่าย ข้าวที่ปลูกส่วนใหญ่คือข้าวพื้นบ้าน หลากหลายพันธุ์ ซึ่งส่วนหนึ่งนอกจากจะช่วยลดการระบาดของโรคแมลงแล้วยังเอื้อต่อการเก็บเกี่ยว เนื่องจากข้าวจะไม่สุกพร้อมกัน จึงไม่จำเป็นต้องใช้แรงงานมาก ผลผลิตที่ได้ก็พอเลี้ยงครอบครัว ลุงฉวยเล่าถึงความเป็นอยู่ในช่วงนี้ให้ฟังว่า

“ปีหนึ่งได้ข้าว 5 เกวียน หนี้สินไม่มาก แต่จะให้มันรวยมันก็ไม่รวย พอได้กินได้ใช้ไปพักๆ หาผักป่ากินกันไปตามประสาชนบท ร่มเย็นเป็นสุขดีพอสมควร”

ระบบเกษตรเชิงเดี่ยว

ประมาณ ปี พ.ศ. 2522 – 2523 รัฐบาลได้ส่งเสริมการผลิตแผนใหม่เพื่อเพิ่มผลผลิตต่อไร่ ได้มีการส่งเสริมให้มีการใช้ปุ๋ยเคมี ยาปราบศัตรูพืช การใช้พืชพันธุ์ใหม่ ลุงฉวยเล่าถึงระบบการเกษตรแผนใหม่ที่เข้ามาในพื้นที่ให้ฟังว่า

“อยู่ ๆ มา เกิดเกษตรแผนใหม่หรือทำนาสมัยใหม่ขึ้น มีการใช้ปุ๋ยเคมี ใช้ยาฆ่าวัชพืช ปุ๋ยที่ใส่ก็งามดีจริง ๆ ผลผลิตก็งามดีจริง ๆ แต่ว่าปุ๋ยมันก็มีราคา ยาฆ่าวัชพืชมันก็มีราคา เมื่อก่อนเคยมีแต่รายได้ เดียวนี้มีรายเสียแถมมาให้ด้วย”

จากประสบการณ์ที่ผ่านมา ลุงฉวยทบทวนให้เห็นถึงบทเรียนจากการทำเกษตรแผนใหม่ ว่า

“ที่ว่าข้าวงามก็จริง แต่งามเร็วก็แก่เร็ว และก็กรอบเร็วอีกด้วย เราต้องจ้างเขาเกี่ยว ถ้าไม่จ้างเกี่ยวข้าวก็จะกรอบเลย นี่โทษของเกษตรแผนใหม่ที่เราเห็น จ้างเขาก็แพง คนรับจ้างก็เล่นตัว เราไม่จ้างคนอื่นเขาก็จ้าง ถ้าไม่จ้างแพงเขาก็ไม่มา ถ้าไม่มาแล้วข้าวเราก็เสียหายหมด ปลูกก็คือ ค่าปุ๋ยก็แพง ค่ายากก็แพง ค่าจ้างก็แพง ผลที่สุดได้มากก็เสียมาก”

“เกษตรแบบนี้มันเป็นเกษตรมือเปล่า เพราะฝากชีวิตไว้กับแต่แก่ รัฐบาล ต่างประเทศ ขายข้าวได้ 20 – 30 เกวียน แต่กลับมามือเปล่า พอได้เงินมาต้องกลับไปจ่ายค่าจ้าง ค่าปุ๋ย ค่ายาเสียหาย”

นอกจากการรูดคิบบของระบบเกษตรแผนใหม่ต่อพื้นที่ลุ่มทำนาแล้ว ยังได้ขยายไปสู่พื้นที่ดอน ซึ่งเดิมเป็นพื้นที่ป่าด้วย

มีการถางป่าเป็นจำนวนมาก ป่าไม้ สัตว์ป่า ลดน้อยลง แทบไม่เห็นเพื่อใช้พื้นที่ในการปลูกพืชอาหารสัตว์ เช่น ไร่ข้าวโพด และข้าวฟ่าง การปลูกพืชไร่ส่งผลให้เกษตรกรต้องขึ้นต่อระบบตลาดอย่างเต็มที่

ครอบครัวของลุงฉวยก็ได้ทำไร่เช่นเดียวกับเกษตรกรคนอื่น ๆ และเป็นหนี้สิน ซึ่งสาเหตุของหนี้สินนั้นลุงฉวยวิเคราะห์ว่า

“เมื่อมาทำไร่ข้าวโพดก็เหมือนกัน ถ้าปีไหนฝนดีก็พอจะไปได้ แต่รวยไม่รวยหรอก ได้มากก็เสียมาก ผลที่สุดต้องไปกู้หนี้ยืมสินของนายทุน พอได้นายทุนก็เอาไปหมด ถ้าปีไหนฝนแล้งปีนั้นแย่เลย เป็นหนี้สินฟรี ๆ ไป กู้เขาใหม่ดอกก็ขึ้นใหม่ ทำกันอยู่อย่างนี้เรื่อยมา”

เมื่อหนี้สินพอกพูนมาก ๆ ขึ้น ลุงฉวยได้ขายที่นาแปลงหนึ่งมีเนื้อที่ประมาณ 50 – 60 ไร่ ซึ่งขณะนั้นขายได้เงินประมาณ 6,000 บาท เมื่อใช้หนี้เสร็จแล้ว เหลือเงินประมาณ 2,000 บาท จึงนำมาซื้อที่ดินที่อยู่ปัจจุบัน

ระบบพุทธเกษตรกรรม

ด้วยความเป็นนักเลงหัวไม้ทำให้ลุงฉวยมีเรื่องเดือดร้อนอยู่เป็นประจำ จนเมื่ออายุได้ 30 กว่าปี ลุงฉวยได้ยิงไล่เสือชื่อดังคนหนึ่งที่จะมายิงที่เมียของตนตาย ลุงฉวยต้องหลบหนีคดีไปทำไร่มันสำปะหลังที่อื่นเกือบ 5 ปี เมื่อคดีสิ้นสุดลุงฉวยกลับมาพบว่า น้องชายได้เอาที่ดินของลุงฉวยที่เคยจับจองไว้ไปขายเกือบหมด ซ้ำยังพูดจาสั่งสอนพี่ชายของตนกลางวงเหล้าต่อหน้าคนเป็นจำนวนมาก ลุงฉวยจึงบรรลुแก่โทษคิดว่าป็นโล่งน้องชายของตัวเอง แต่ระหว่างทาง “หลวงพ่อโชน” พระซึ่งเคยบวชเณรให้ท่าน ได้ออกมาขวางและเตือนสติท่านไว้เสียก่อน

ลุงฉวยคิดตามที่หลวงพ่อให้สติ รู้สึกสังเวชตัวเองที่เกือบฆ่าน้องชายและตัดสินใจบวชคืนนั่นเอง โดยที่ภรรยาก็สนับสนุน เมื่อบวชได้ 3 วันจึงเดินทางไปเยี่ยมพระน้องชายอีกรูปหนึ่ง ซึ่งบวชอยู่ที่วัดเพลงวิปัสสนา กรุงเทพฯ ที่วัดแห่งนั้นเองประสบการณ์ทางจิตวิญญาณที่สำคัญยิ่งได้ปรากฏแก่ลุง ขณะที่เดินเข้าไปดูภาพวาดฝาผนังของวิหาร ลุงฉวยเล่าว่า

“พระบัวน้องชายแนะให้ไปท่งหนังสือที่วิหาร ก็ถือหนังสือเข้าไปในวิหาร เดินเข้าไปแหงนดูเห็นรูปภาพ แหม มีรูปอย่างนั้นจริง ๆ หรือนิมิตก็ไม่รู้ เห็นภาพภาพหนึ่งเป็นภาพของผู้หญิงถูกฆ่าตายอย่างยับเยิน ถูกฟันเลือดแดงฉาน ใจแฉกหนอยหนึ่ง หันไปดูรูปเดียวกันนั้นอีกที เห็นคล้าย ๆ เป็นน้ำเหลืองน้ำเลือดไหลลงมา ใจแฉก หันมาดูที่ตัวเรารู้สึกเหมือนมีน้ำเหลืองมันซึมออกมาอย่างนั้น ใจหายวาบ”

“เดินต่อไป เห็นภาพหนึ่งขึ้นอีดเลย แร้งจิกสาวไล่ออกมา หมากัดซ้ำอีก ใจหายวาบเลย มาดูตัวเราก็นั่งเหมือนในรูป มองดูตัวกู้นี้ไม่ช้ามากก็จะเป็นเจ้าของแล้ว ว่าจัน เกิดวิตกขึ้นเลย พอหายจากวิตกก็เดินดูภาพต่อไปอีก ภาพนั้นเปื้อนมาแถบหนึ่งเห็นกระดูกหัวมาแถบหนึ่งใจหายวาบอีกที ที่นี้ทุคนั่งเลย ตัวเราไม่ช้าก็จะเป็นอย่างรูปนั้น หลับตาก็ตัวเรา นี่กระดูกหัวล่อนหมดเลย ตัวล่อนเห็นเป็นโครงกระดูก นั่งใจหาย”

ประสบการณ์ทางจิตวิญญาณเช่นนั้นเกิดขึ้นต่อเนื่องกันนานถึง 7 วัน อย่างไรก็ตามแทนที่ ท่านจะหันไปเอาดีทางการฝึกการเจริญสมาธิเจริญกรรมฐานตามที่เพื่อนภิกษุเสนอแนะ ท่านกลับตัดสินใจเลิกจากเพศสมณะด้วยความเป็นห่วงลูกเมีย เนื่องจากขณะนั้นเป็นช่วงหน้าฝนพอดี เพราะ บ้านที่ท่านอาศัยอยู่ขณะนั้นหลังคาเต็มไปด้วยรูรั่ว และไม่มีแรงงานช่วยทำนา

แม้อยู่ในเพศฆราวาส แต่ท่านก็หาได้ละไปจากความสนใจเรื่องสมาธิภาวนาไม่ หลังจากเลิก ได้ 3 เดือนนิมิตที่ท่านเห็นได้ปรากฏขึ้นอีกครั้งหนึ่ง

"ก่อนจะนอนก็พิจารณาว่าคนเราเกิดมาแล้วมีความแก่เป็นธรรมดาไม่พ้นความแก่ไปได้ เกิดมาแล้วมีความเจ็บเป็นธรรมดาไม่ล่วงพ้นความเจ็บไปได้ เกิดมาแล้วจะต้องพลัดพรากจากของรักทั้ง สิ้น เกิดมาแล้วมีกรรมถึงตัว ทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่วพิจารณาอยู่เช่นนี้ พอจะนอนก็นึกเห็นแต่ภาพหัว กระจกโหลอันนั้น โอ้ พอเราตายแล้ว ร่างกายก็จะเน่าเปื่อยเห็นกระจกโหลนั้น จำได้ว่าคืนนั้นเป็นคืน เดือนมืด พอจะเอนตัวลงนอนก็เห็นหัวกระจกโหล โกงแงก เอ! กระจกโหลนี้มาจากไหน ลูกขึ้นมานั่งพอ ลืมตาก็หาย พอหลับตาก็เห็นโง้งงอกอยู่อย่างนั้น ใจร้องขึ้นมาว่า เอ๊ะ! กระจกโหลที่โหลนอนนี้ จึงลอง พิจารณาดู พิถี! กระจกโหลหัวกูเองนี่ เวลากินไม่ทุเรศหรือ? พอนึกแบบนั้นเจ้าหัวกระจกก็กินให้ดู เลย กินอย่างตะกละตะกราม อ้าปากแลบลิ้นเลียปาก ลุงเกิดวิตกขึ้นวาบ.. พอลืมตาก็หาย ไป พอหลับตาก็เห็นเคียวอยู่อย่างนั้น ในใจนึกขึ้นมาว่า เอ..นี่ถ้ากินลาบเลือดไม่ทุเรศยิ่งกว่านี้หรือ? มันกินให้ดูเลย เห็นลาบเลือดไหลแดง เลือกลงไปเลย วิตกเกิดขึ้น พอลืมตาก็หาย พอหลับตาก็ เห็นกินลาบเลือดอยู่อย่างนั้น"

ท่านถือเอานิมิตนี้เป็นอุบายในการพิจารณา เมื่อท่านเพ่งไปที่โครงกระดูก นิมิตก็แสดงให้เห็นการผุพังย่อยสลายกลายเป็นขี้เถ้า จนถึงที่สุดกลายเป็นฝุ่นดิน เมื่อเพ่งไปที่ช่องว่างในร่างกายก็ เห็นเป็นลมพัดวูบให้เห็นท่านบังเกิดความรู้ขึ้นเฉพาะหน้าว่าชีวิตของมนุษย์ก็มีแค่นี้เอง ประกอบไปด้วยธาตุดิน น้ำ ไฟ ลม เป็นพื้นฐาน มนุษย์จึงเป็นสิ่งเดียวและเป็นส่วนหนึ่งของโลกธรรมชาติ

"แม่ทั้งสาม อันประกอบด้วย แม่โพสพ แม่คงคา แม่ธรณี และธาตุทั้งสี่ ซึ่งเราเห็นได้จาก ภายนอกนั้นแท้ที่จริงแล้วอยู่ในตัวเรา และประกอบขึ้นเป็นชีวิตของเราเอง"

การได้รู้จักแก่นแท้ของชีวิต ทำให้เกิดปัญญาจำแนกแยกแยะเกี่ยวกับวิถีทางในการดำเนิน ชีวิต รู้ว่าสิ่งใดจำเป็นแก่การดำเนินชีวิต เช่น รู้ว่าสุรายาเสพติด แม้แต่หมากพลูที่ท่านเคยอยู่ภายใต้ อิทธิพลของมันนั้นไม่ใช่สิ่งจำเป็น ท่านเล่าว่าจิตใจของท่านละเอียดลึกซึ้งสัมผัสได้ถึงความงามของ ธรรมชาติ สัมผัสและเข้าใจได้แม้เมื่อสัตว์ เช่น นก หนู เป็นต้น หยอกล้อกัน วิถีการดำเนินชีวิตก็ ค่อยๆ เปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ

"เมื่อธรรมะมันเกิดขึ้นแล้ว สนไม่สนก็ต้องสนเพราะเห็นเป็นธรรมะหมด ข้าวในนาปลาใน สวน เรือนขานบ้านช่องเป็นธรรมะหมดเลย เพราะธรรมะคือธรรมชาติ"

นอกเหนือจากทำให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับวิถีการดำเนินชีวิตแล้ว ประสพการณ์ดังกล่าว ยังได้ยังได้กลายเป็นรากฐานของการพัฒนาความคิดและการทำการเกษตรในระบบ "พุทธเกษตรกรรม" ในเวลาต่อมา ท่านเล่าว่า

"ขณะนั้นนิมิตหายไป แต่ปัญญาไม่มีดับ เกิดอยู่เรื่อยทุกวัน เหมือนคำที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ ผู้ใดเห็นทุกข์ผู้ใดได้พบสุข เริ่มเข้าใจปัญหาการเกษตร เห็นความทุกข์ของการทำไร่ทำนา เพราะการทำไร่ทำนาที่ใคร ๆ เขาก่อนหน้านั้นมีแต่ความทุกข์ เมื่อก่อนจะไถก็ทุกข์ จะหยอดก็ทุกข์ หยอดแล้วก็ทุกข์ กลัวฝนไม่ตก เมื่อเมล็ดงอกออกมาแล้วก็กลัวหนูมาคุ้ย เมื่อขึ้นเป็นต้นได้ก็กลัวว่าหญ้าจะขึ้นคลุม ข้าวโพดออกเป็นฝักก็ทุกข์อีก กลัวฝนตก เดี่ยวมันจะงอกเสีย แม้เมื่อหักใส่ยังก็ทุกข์เพราะกลัวราคาจะถูก เห็นไหมละทุกข์จริง ๆ ทุกข์ทั้งนั้น"

"ลองเห็นชาวนาชาวไร่มีแต่ความทุกข์ก็เลยไม่ทำอย่างเขาหันมาทำเป็นพุทธเกษตรธาตุ 4 เลย หรือประมวงนาสวนจนทุกวันนี้"

รากฐานของระบบเกษตรที่เกิดขึ้นกับลุงฉวยวางอยู่บนฐานความรู้แบบพุทธ และเจตนา คติแบบพุทธที่เกิดจากปัญญาญาณของตนเองที่พิจารณาารูปกายจนแยกธาตุเห็นจริง และพัฒนาความคิดเชื่อมโยงกับปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตได้

"ทำอย่างไรจะช่วยเกษตรกรให้มีความสุข ถ้าเรารู้ไม่เท่าทันก็เหมือนแมลงเม่าบินเข้ากองไฟ เนื่องจากการผลิตแบบทำลายความสมดุลของธรรมชาติที่เป็นฐานของตนเอง ทำให้เกิดความเสื่อมอยู่ทุกวันนี้ มนุษย์เรามีส่วนสำคัญอย่างปฏิเสธไม่ได้ แต่ในทางกลับกันเราก็สามารถจะช่วยให้เกิดความเจริญสมดุลขึ้นใหม่ได้ โดยเริ่มจากตน และประยุกต์ตามแนวทางพุทธเกษตร หรือ ประมวง นา สวน ให้เกิดอาหาร เกิดความหลากหลายของต้นไม้ในทุกครอบครัว แล้วโลกนี้ก็จะเจริญขึ้นมาใหม่ ข้าวปลูกเพื่อกิน ถ้าเกษตรกรมีความอุดมสมบูรณ์เพียงพอแล้ว เราจะมีกำลังต่อรองต่อการตลาดในปัจจุบัน แต่ถ้าเกษตรกรยังมีความประมาทอยู่ ก็คงไม่ฟื้นคืนชีพขึ้นมาได้ ก็คงจะต้องตกไปเป็นของเศรษฐีนายทุนสักวันหนึ่งเป็นแน่แท้ ถ้าทราบใดที่ชาวนายังทำนาเพื่อขายข้าว หรือทราบใดชาวไร่ยังตากถางป่าทำอะไรเพื่อขายผลผลิต โลกที่เราได้อาศัยอยู่ก็หลีกเลี่ยงไม่พ้นความเสื่อม ถ้ายังหลงอยู่กับสมบัติวิบัติหรือวัตถุนิยม เช่น แก้ว แหวน เงิน ทอง แผ่นดินที่เราอาศัยอยู่ก็ต้องตกไปเป็นสิทธิ์ของคนอื่นสักวันหนึ่งเช่นนั้นเหมือนกัน"

"เราดักดวงเอาความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติจากแม่พระธรณี เอาพืชพรรณธัญญาหารจากแม่พระโพธิ์พ แม่พระคงคา เอาไปแลกเปลี่ยนอย่างเสียดูลกับเครื่องมือจากต่างประเทศ เกษตรกรจะมีความสุขทางกายมีความสุขทางใจได้อย่างไร"

จากทัศนะดังกล่าวทำให้เห็นว่า การดำรงอยู่อย่างสอดคล้องกับธรรมชาติในเรื่องการรักษา สภาพแวดล้อม การสร้างความมั่นคงทางอาหาร การให้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด และ

การไม่พึงพาปัจจัยการผลิตภายนอก เพราะถือว่าสิ่งเหล่านั้นเป็นการทำลายธรรมชาติ การมีชีวิตอยู่อย่างมีสติและไม่ประมาทจึงก่อให้เกิดผลดีต่อการทำเกษตรแบบยั่งยืน

การผลิตระบบพุทธเกษตร

พุทธเกษตรตามแนวทางของลุงฉลวย แก้วคงเกิดจากประสบการณ์ทางญาณสมาธิ เห็นจริงจากนิมิตบรรณฐานความเข้าใจเรื่องชีวิตลุงฉลวยกล่าวว่า

“ถ้าเรารู้เรื่องชีวิตเราก็คือเรื่องธรรมะ ธรรมะก็คือธรรมชาติ ถ้าเรารู้เรื่องธรรมชาติ เราก็คือเรื่องของโลก ถ้าเรารู้เรื่องของโลกเราก็เข้าใจในเรื่องของการเกษตร เพราะมันคือเรื่องเดียวกัน”

ลุงฉลวยปฏิบัติกรรมฐานจนพิจารณาแยกกายออกเป็นส่วน ๆ ทุก ๆ อากาธอันเป็นธาตุดิน น้ำ ลม ไฟ ได้อย่างละเอียด ลุงฉลวยเชื่อว่า มนุษย์ทุกคนในโลกมีธาตุเหมือนกัน แต่มีรสนิยมความชอบต่างกัน และเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ สิ่งมีชีวิต น้ำ พืช สัตว์ และมนุษย์ จะต้องอยู่ร่วมกันอย่างเกิดดุลยภาพ โดยกล่าวว่า มนุษย์อยู่ได้ด้วย พระทั้งสอง แม่ทั้งห้า และธาตุทั้งสี่ คือ

พระทั้งสอง คือ พ่อ แม่ที่ให้กำเนิดชีวิตและตัวเรา ดังนั้น มนุษย์ สิ่งแวดล้อม ต้นไม้ สัตว์ และทุกสิ่งในโลก คือ สมบัติของบรรพบุรุษ ถ้ามนุษย์เป็นผู้ที่มีความกตัญญูทวดเทวี่จะต้องรักษาสสมบัติของบรรพบุรุษด้วยการไม่ทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

แม่ทั้งห้า คือ แม่โพสพ แม่คงคา แม่ธรณี แม่พระพาย และแม่พระเพลิง ซึ่งเปรียบเทียบกับมนุษย์จะอยู่ได้ต้องมีแม่ทั้ง 5 อย่างสมดุล และอุดมสมบูรณ์ แม่โพสพคือข้าว หรืออาหาร แม่คงคาคือน้ำ แม่ธรณีคือดิน แม่พระพายคือลมและอากาศ แม่พระเพลิงคือแสงสว่าง หากมนุษย์ขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือแม่ทั้ง 5 ขาดความสมดุล มนุษย์จะต้องตาย ดังนั้นมนุษย์จะต้องกตัญญูทวดเทวี่ต่อแม่ทั้ง 5 โดยการทะนุบำรุง บูชา หรือหมายถึงการดูแลรักษาสสิ่งแวดล้อม ดิน น้ำ อากาศ และแสงสว่างให้เกิดความสมดุล ความอุดมสมบูรณ์จะเกิดขึ้น และมนุษย์ก็สามารถอยู่ได้

ธาตุทั้งสี่ ได้แก่ ธาตุดิน น้ำ ลม ไฟ ในจักรวาลนี้ประกอบไปด้วยธาตุทั้งสี่ ร่างกายของมนุษย์ก็เช่นเดียวกันได้จัดแนด้วยธาตุทั้งสี่ อันเป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์ดำรงอยู่ได้ซึ่งซับซ้อนมากกว่าคำว่าดิน น้ำ ลม ไฟ ลุงฉลวยได้อธิบายว่า “ดินบนคันคูมีแต่ดินอย่างเดียวเราเรียกว่า ดิน แต่ถ้าปลูกไม้ไผ่ไว้ล้อมรอบนอกปลูกต้นไม้ทุกชนิดบนคันคู ดินจึงกลายเป็นธาตุดิน ส่วนน้ำที่อยู่ในสระเรียกว่าน้ำ ต่อเมื่อเอากุ้ง หอย ปู ปลา ไปเลี้ยงเราจึงเรียกว่า ธาตุน้ำ ส่วนธาตุลม และธาตุไฟ ไม่ต้องไปหามันมาเอง คือช่องว่างในสวนมีการเคลื่อนไหวพัดไปมานั้นคือธาตุลม และแสงสว่างที่ให้ความอบอุ่น และความร้อนนั้นแหละคือธาตุไฟ”

หลังจากได้รับประสบการณ์ทางธรรมอันยิ่งใหญ่ ลุงฉลวยจึงเริ่มกันสร้างระบบเกษตรตามแนวทางใหม่ขึ้น ขณะที่มีอายุได้ 43 ปี โดยเริ่มทำในพื้นที่ประมาณ 5 ไร่ ท่ามกลางความไม่เห็นด้วยของครอบครัว แต่เมื่อทำไปประมาณ 3 ปี ลุงฉลวยก็ได้ขยายพื้นที่เป็น 7 ไร่ที่เหลือประมาณ 50 ไร่ได้

แบ่งให้ลูก ๆ แต่ลูกของลุงฉวยซึ่งแต่งงานแยกครอบครัวไปทำไร่นาของตัวเอง ไม่ได้ทำการเกษตรระบบพุทธเกษตร และยังคงดำเนินการผลิตเชิงเดี่ยวเช่นเดียวกับเกษตรกรทั่วไป

ขั้นตอนของพุทธเกษตร

ในการทำการเกษตรประมง นา สวน ของลุงฉวยไปสู่การทำเกษตรแบบยั่งยืนนั้น ต้องมีขั้นตอน ในแต่ละขั้นจะต้องเกิดจากการปฏิบัติและเรียนรู้จริงจึงจะก้าวขึ้นไปสู่จุดสูงสุดได้

ลุงฉวยได้แบ่งการทำพุทธเกษตร เป็น 3 ขั้นตอน ได้แก่

ขั้นที่ 1 เกษตรธาตุสี่ คือ การทำเกษตรขั้นหยาบ หรือประมง นา สวน ซึ่งหมายถึง การสร้างพื้นฐานของการทำการเกษตร ซึ่งจะต้องมีองค์ประกอบหลักหรือปัจจัยการผลิตที่มั่นคงอยู่ได้นาน ประกอบด้วย

1. การสร้างความอุดมสมบูรณ์ของดิน ด้วยพันธุ์พืชที่หลากหลายชนิด มีการเกื้อกูลกัน และไม่ใช้ปัจจัยจากภายนอกที่สร้างผลกระทบและทำลายดิน โดยลุงฉวยเรียกว่า “แม่ธรณีเป็นพื้น”
2. ข้าวและธัญญาหาร ซึ่งเป็นอาหารหลักของมนุษย์ ลุงฉวยเรียกว่า “แม่โพสพ”
3. มีแหล่งน้ำที่เพียงพอ ไว้ใช้ในการเกษตรเป็นแหล่งอาหารอุปโภค บริโภค ลุงฉวยเรียกว่า “แม่คงคาเป็นฐาน”
4. มีที่พักอาศัยเป็นบ้านเรือน กระโจมไว้พักพิง ลุงฉวยเรียกว่า “ปลูกเรือนเป็นแหล่ง”

หากเกษตรกรสามารถสร้างฐานะขั้นนี้ได้อย่างมั่นคง ก็สามารถดำรงอยู่ได้อย่างสบายและสามารถขยายไปสู่ขั้นที่ 2 คือ

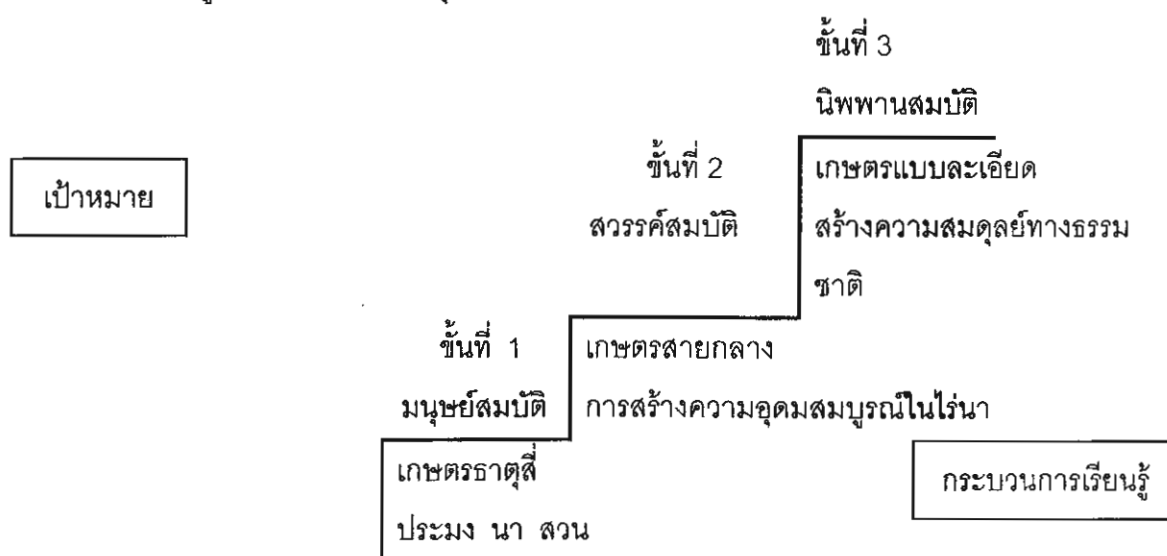
ขั้นที่ 2 เกษตรสายกลาง หรือ มัชฌิมาปฏิปทา คือ การทำเกษตรพื้นฐานให้ขั้นตอนแรกให้มีการจัดการมากขึ้น ประณีตมากขึ้น เพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพมากขึ้นไปนำสิ่งที่เป็อันตรายต่อวงจรชีวิต หรือห่วงโซ่อาหารมาใช้ โดยอย่างน้อยต้องปลูกพืชไม่ต่ำกว่า 21 ชนิด มีสัตว์น้ำไม่ต่ำกว่า 12 ชนิด ซึ่งลุงฉวยบอกว่า เกษตรสายกลางมีธาตุทั้งหมด 43 ธาตุ ซึ่งมากกว่าเกษตรธาตุสี่ กล่าวคือ ธาตุดินจะต้องมี 21 ธาตุ คือปลูกพืชอย่างน้อย 21 ชนิด ธาตุน้ำ 12 ธาตุ มีสัตว์น้ำไม่น้อยกว่า 12 ชนิด ส่วนธาตุลม 6 และธาตุไฟ 4 จะเกิดขึ้นเองตามวงจรของธรรมชาติ

ขั้นที่ 3 เกษตรแบบละเอียด หรือธาตุละเอียด มีธาตุดินร้อยละแปดพันเก้า ธาตุน้ำร้อยละแปดพันสอง ธาตุลมร้อยละแปดพันหนึ่ง ธาตุไฟร้อยละแปดพัน หมายถึง การที่เกษตรกรได้ทำการเกษตรจากขั้นพื้นฐาน และพัฒนาไปสู่การเพิ่มความสมดุลและความหลากหลายทางทรัพยากรมากขึ้น จนถึงเกษตรแบบละเอียด คือ การเพิ่มพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ ได้อย่างไม่จำกัด ซึ่งเป็นการสร้างความสมดุลให้เกิดขึ้นเช่นเดียวกับที่ธรรมชาติได้สร้างตัวของมันเอง เกิดการดำรงอยู่ของความหลากหลายทางชีวภาพ การเกื้อกูลกันทางธรรมชาติซึ่ง ก่อให้เกิดความมั่นคงทางอาหาร ทางจิตใจ และวิถีการดำเนินชีวิตควบคู่ไปกับความสมดุลทางธรรมชาตินั่นเอง

ลุล่วงได้ให้ระบบคุณค่าแก่ระบบเกษตรกรรมมากกว่าคุณค่าทางเศรษฐกิจ โดยให้คำอธิบายว่า ระบบเกษตรกรรมและความหมายของผลผลิตการเกษตร วัดไม่ได้โดยใช้หน่วยเงินตราแต่เพียงอย่างเดียว เพราะมันเป็นมาตรฐานวัดแบบอื่น ๆ สั้น ๆ เท่านั้น พุทธเกษตรกรรมของลุล่วง ไม่ได้มุ่งหวังทางเศรษฐกิจ การมีเงินทองมากมาย แต่เป็นการมองทุกอย่างภายใต้กรอบของการเป็นมนุษย์ การดำรงอยู่ของเผ่าพันธุ์ ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตทุกชีวิตในโลก และจักรวาล เพราะมองว่า รสนิยมหรือเงินทอง เป็นเพียงสิ่งสมมติที่คนสร้างขึ้นไม่ใช่ธรรมชาติสร้างขึ้น ดังนั้น สิ่งดังกล่าวจึงไม่ยั่งยืน และไม่สนองตอบต่อปากท้องของคนและสัตว์ได้ ลุล่วงได้มีเป้าหมายการทำพุทธเกษตรคือ การสร้างสรรค์ระบบเกษตรกรรมและการดำเนินชีวิตเพื่อเอื้ออำนวยให้มนุษย์พัฒนาตนเองให้ดำเนินไปสู่อุดมคติอันสูงสุดนั้น เป็นเสมือนบันไดที่พาดมนุษย์สมบัติไปสู่สวรรค์สมบัติและนิพพานสมบัติ ตามลำดับ กล่าวคือ

1. มนุษย์สมบัติ หรือ สมบัติของมนุษย์ นั่นคือ การทำเกษตรให้เกิดเป็นสมบัติ ได้แก่ การทำประมง นา สวน เพื่อให้เพียงพอต่อความต้องการพื้นฐานของการดำรงชีวิต
2. สวรรค์สมบัติ เมื่อมนุษย์มีความต้องการพื้นฐานเพียงพอ ก็จะบังเกิดความสุขเป็นความสุขทางใจ สงบ และสันโดษ เพียงพอในสิ่งที่พึงพอใจความอยากได้อีก
3. นิพพานสมบัติ เป็นความต่อเนื่องของสวรรค์สมบัติ มีวิเวก มีความสงบสุข เหมาะสำหรับการทำความเพียร พอกายสงบ วาจาก็สงบ ได้ชื่อว่า สังวรศีล ถ้าจิตสงบอีกด้วยก็ชื่อว่าวิสุทธิศีล ถ้าผลวิสุทธิสมาธิก็มั่นคง สมาธิมั่นคง นิมิตรก็เกิดขึ้น นี่แหละเป็นหนทางนิพพานสมบัติ

กระบวนการเรียนรู้ และเป้าหมายของพุทธเกษตร

การอธิบายพุทธเกษตรในเชิงสัญลักษณ์

ลุงจลวยได้อุปมาอุปไมยว่า ถ้าเกษตรกรหรือมนุษย์ต้องการจะชนะกิเลส ความโลภ ความอยากได้อะไรก็มี ีความเป็นอยู่อย่างสงบสุขอย่างพอเพียงแล้วจะต้องมีองค์ประกอบหลายประการ โดยอุปมาทางโลกไว้ว่า การรบที่มุ่งจะเอาชนะในศึกสงครามจะต้องมีชัยภูมิที่เหมาะสม เพราะจะสามารถป้องกันอาวุธของข้าศึกได้ดี โดยประกอบด้วยประตูและหอรบที่มั่นคง แข็งแรง มีไพร่พลมาก และเก่ง ซึ่งอุปมาเชิงธรรมก็คือ การเอามหาสติปัญญาเป็นชัยภูมิซึ่งต่อสู้กับกิเลสนั่นเอง

การทำการเกษตรแนวพุทธของลุงจลวยนั้น ลุงได้อธิบายการจัดระบบแปลงโดยยกตัวอย่าง เปรียบเทียบการทำการเกษตร กับสรีระมนุษย์และการตั้งเมืองของพระราชาไว้ได้อย่างน่าสนใจดังนี้

การทำเกษตร	สรีระมนุษย์	การสร้างเมือง
ไม้ไผ่ปลูกรอบคันคู	ร่างกาย	กำแพงเมือง
ต้นตาล	แขนด้านขวา, ซ้าย	ที่พักอาศัยของนายทหาร
มะพร้าว		ผู้บัญชาการทหารสูงสุด
มะม่วง		พลเอก
น้อยหน่า		พลโท
ขนุน		สมมติตามลำดับความสำคัญ
ปลา	รักแร้	พลตรี
กล้วยชนิดต่าง ๆ	ลำตัว	กองสรรพาวุธ
มะละกอ		ทหารเกณฑ์
สระน้ำ	นมด้านขวา, ซ้าย	ครูฝึก
นา	กระเพาะอาหาร	ป้อมยาม
บ้าน	ตับ	กองเสบียง
		บ้านพักพระราชา

คำอธิบายแนวความคิดเปรียบเทียบชีวิตกับธรรมชาติ

- กำแพงเมือง ก็คือไม้ไผ่ปลูกรอบคันคู
- แขนขวาสมมติว่าเป็นที่พักอาศัยบ้านพักของนายทหาร มุมข้างนอกนั้น ยกตัวอย่าง เป็นกระทรวงกลาโหม ที่นี้ต้นตาลสมมติว่าเป็นผู้บัญชาการทหารสูงสุด มะพร้าวสมมติว่าเป็นพลเอก มะม่วงเป็นพลโท น้อยหน่าหรือพืชอื่น ๆ ก็สมมติเป็นลำดับ ๆ นั้นแหละ มุมข้างในนั้นทำคันคูปลูก มะพร้าวปลูกอะไรอื่น ๆ สมมติว่าเป็นกระทรวงมหาดไทย มะพร้าวก็นับอธิบดี มะม่วงก็เป็นพลเอก ขนุนที่ปลูกไว้รอบ ๆ นั้นก็เป็นพลตรี เป็นนายร้อย นายจำไปตามลำดับ แล้วแต่ใจเราอยากจะตั้งหาก

ตั้ง ทั้งหมดก็คงไม่หมดกันไปตามลำดับ ที่นี้สระปลานี่ตาสมมติว่าเป็นรักแร้ ด้านขวานั้นเป็นสระปลา สระปลานี่สมมติว่าเป็นกองสรรพคุณ ปลาแรดสมมติว่าเป็นเครื่องบิน ปลาจีนสมมติว่าเป็นพื้นที่ ป.ต.อ.ปลาตะเพียน ปลานิล ปลาใน สมมติว่าเป็นอาวุธทั้งนั้น มาถึงหอยโข่งก็มี ยกตัวอย่างเป็นระเบิด ลูกเกลี้ยง ปู สมมติว่าเป็นระเบิดน้อยหน้า กุ้งสมมติว่าเป็นเรือดำน้ำ อาวุธนี้อยู่เต็มสรรพคุณแล้ว

- ลำตัว ลำตัวด้านขวาที่ขนานไปกับกองสรรพคุณเป็นค่ายทหาร กล้วยที่ปลุกเป็นแถว สมมติว่าเป็นทหารเกณฑ์ ทหารเกณฑ์นั้นถึงปีก็ปลดปล่อยถึงปีก็นำเข้าปีไหนทหารมากก็เรียกเข้า น้อยปีไหน ทหารน้อยก็เรียกเข้ามาก ปัจจุบันนี้ยังเรียกเข้าอยู่ ปลุกมะละกอ สมมติว่าเป็นครูฝึก น้อยหน้า สมมติว่าเป็นนายจ่า นายสิบ อะไรอย่างนี้แหละ

- สระที่อยู่บนขวาสมมติว่าเป็นป้อมยาม มะม่วงก็เป็นทหารยาม ป้อมยามนั้นก็มียกกองสรรพคุณเหมือนกัน

- นมด้านซ้ายเป็นป้อมยาม มะม่วงต้นนั้นเป็นทหาร หรือตำรวจก็ได้ อาวุธมีครบ

- ลำตัวด้านซ้ายที่ยาวขนานก็มียกกองทหารเหมือนกันกับปลุกต้นไม้ยาวตลอดแนวก็มีครูฝึก มีนายจ่า นายร้อยรวมกันอยู่ ที่สระปลาด้านซ้ายสมมติว่าเป็นรักแร้ซ้ายมีอาวุธครบมือเลย ส่วนแขน ด้านซ้ายเป็นกำแพงเมืองปลุกไม้ไผ่ล้อมรอบ

- สระที่สมมติว่าเป็นหัวใจ ลุงฉวยเปรียบว่าเป็นคลังออมสินปลาทุกชนิดที่ใส่ลงไป ก็เหมือนสมบัติที่เก็บไว้ในคลังออมสินนั่นเอง

- กระเพาะอาหารก็เป็นกองเสบียง กระเพาะปัสสาวะก็เป็นกองเสบียง (นา) สระลูกโน้นก็สมมติว่าเป็นกองสรรพคุณเหมือนกัน

- ตับ สมมติว่าเป็นตำแหน่งของพระราช พระราชาที่ฉลาดอย่าให้ขาดเสบียงต้องมีทหารรักษาพระองค์ ทหารรักษาพระองค์ ถ้าเปรียบดังเช่นให้มีเงินไว้ติดกระเป๋อย่างน้อย 1,000 หรือ 500 บาท เพื่อว่าข้าศึกเข้ามาประชิดตัวเข้าต่อสู้จะได้ให้ทหารรักษาพระองค์นั้นแหละเข้าปะทะ นี่ก็สมมติอย่างนั้นไป

ผลผลิตจากระบบพุทธเกษตร

ลุงฉวยปลุกข้าวพื้นเมืองในพื้นที่ 1 ไร่ 1 งาน โดยไม่ได้ใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีกำจัดศัตรูพืชเลย ได้ข้าวปีละ 110 – 120 ถัง ต่อไร่ หรือคิดเป็น 880 – 960 กิโลกรัมต่อไร่สูงกว่าอัตราผลผลิตข้าวเฉลี่ยของจังหวัดนครสวรรค์ถึง 2 เท่า ข้าวที่ปลุกที่พื้นที่ 1 ไร่เศษจึงพอเลี้ยงครอบครัว 2 – 3 คน ได้ตลอดปี สมัยเมื่อยังจำเป็นต้องใช้จ่ายเงินส่งเสียลูกเรียนหนังสือ ขายปลาได้เฉลี่ยปีละ 50,000 – 60,000 บาท ขายกล้วยได้ 40,000 – 50,000 บาท และมีรายได้จากการตัดไม้ไผ่ขาย 10,000 บาท ต่อปี

ปลาที่เลี้ยงเป็นปลากินพืชจึงไม่ได้ใช้อาหารอื่นใดจากภายนอก คงมีเพียงใบไม้ ผักบุ้ง และ ใหญ้าที่ได้มาจากทุ่งเท่านั้น จึงทำให้ปลาในบ่อโตช้ากว่าของคนอื่น ในขณะที่ปลาคนอื่นมีน้ำหนักถึง 1 กิโลกรัมแต่ปลาของลุงฉวยหนักเพียงครึ่งกิโลกรัมเท่านั้นเพราะลุงฉวยไม่ใส่ซีวูว ซีควาย ด้วย เชื่อว่า การใส่มูลสัตว์จะทำให้ น้ำที่บริสุทธิ์ต้องปนเปื้อนสิ่งสกปรก ในที่สุดก็พบว่า ตัวเองคิดถูกแล้ว เพราะการใส่ใบไม้ ใบไผ่มากเท่าใด น้ำก็ไม่เสียผิดกับการใส่มูลสัตว์ลงไป ในสระเลี้ยงปลา

ลุงฉวยเห็นว่าระบบการผลิตเช่นนี้ แม้จะได้ผลผลิตเพียงพอต่อความต้องการ แต่ “ผลผลิต” ไม่ใช่เป็นเป้าหมายเดียวของระบบเกษตร ความบริสุทธิ์ของสภาพแวดล้อมอันโยงใยมาถึงคุณภาพของชีวิตเป็นส่วนหนึ่งของเป้าหมายของระบบเกษตรกรรมด้วย นอกจากนั้นยังคิดต่อไปด้วยว่า การฝากเงินไว้กับแบงก์ในรูปการอุดหนุน ปลุกต้นไม้ดีกว่าได้ดอกเบี๋ยมากกว่าฝากไว้กับธนาคาร โจรปล้นไปก็ไม่ได้

ในทัศนะของลุงฉวยนั้น การปลูกไม้ไผ่เป็นแนวกันลม ไม่ได้ปลูกเป็นพืชเศรษฐกิจ ดังนั้น เมื่อมีฝรั่งจากโรงงานกระดาษมาขอเหมาตัดไม้ไผ่รอบพื้นที่ในราคาแถวละ 30,000 กว่าบาท หากขายจะได้รับเงินสดกว่าแสนบาท แต่ลุงไม่ขายโดยให้เหตุผลว่า ขายไปทีละลำ สองลำดีกว่า มันคงกว่า ลุงไม่ได้ปลูกไม้ไผ่เพื่อตัดขายรวดเร็วแบบการปลูกพืชเศรษฐกิจ แต่ปลูกเพื่อให้ใบไผ่ร่วงหล่นเป็นอาหารปลา หรืออีกนัยหนึ่งเป็นการปลูกเพื่อค้ำจุนความมั่นคงของระบบนิเวศและระบบเกษตรโดยรวมด้วย

การถ่ายทอดความรู้

การถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ของลุงฉวยในเรื่องพุทธเกษตรเป็นเรื่องที่เข้าใจยาก เพราะการบรรยายของลุงฉวยเป็นการบรรยายแบบปริศนาธรรม ดังนั้น บุคคลส่วนใหญ่จะรับรู้ได้เพียงขั้นพื้นฐานหรือขั้นเกษตรธาตุสี่ ถ้าพูดลึกกว่านี้ก็ไม่สามารถเข้าใจได้ ต้องลงมือปฏิบัติในขั้นตอนแรกก่อนก็จะสามารถเข้าใจและฝึกปฏิบัติต่อในขั้นเกษตรสายกลาง และเกษตรละเอียด ตามลำดับ นอกจากนี้ลุงฉวยได้กล่าวอีกว่า คนเรามีสติปัญญาไม่เท่ากัน เหมือนดอกบัว 4 เหล่า มีความพร้อมที่จะรับรู้และเรียนรู้ต่างกันไปตามกำลังสติปัญญาของแต่ละคน

เป็นที่น่าสังเกตว่า เกษตรกรอื่น ๆ ในชุมชนหรือคนใกล้ชิด ไม่ได้ให้ความสนใจกับการทำเกษตรแนวพุทธของลุงฉวย แก้วคง แต่บุคคลภายนอกซึ่งส่วนใหญ่ได้ศึกษาระบบบ้าง ทั้งคนในประเทศ ต่างประเทศ กลับให้ความสนใจเข้าศึกษาและแลกเปลี่ยนประสบการณ์อย่างกว้างขวาง

บทบาทของรัฐและเอกชน

ที่ผ่านมามีหน่วยงานต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นของรัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน พาเกษตรกรผู้สนใจ เข้าฟังคำบรรยายจำนวนมาก เยี่ยมชมและศึกษา แปลงเกษตรของลุงฉวยอย่างต่อเนื่อง ในบางครั้ง

เชิญลุงฉลวยไปบรรยายข้างนอกให้เกษตรกรฟัง แต่ในระยะหลังเนื่องจากปัญหาด้านสุขภาพ และอายุมากทำให้ลุงฉลวยไม่สามารถออกไปบรรยายข้างนอกได้ จึงเป็นเพียงบรรยายที่แปลงเกษตรของตัวเองเท่านั้น

นอกจากนี้หน่วยงานเอกชน ได้รวบรวมประวัติและผลงานของลุงฉลวย แก้วคง ออกเผยแพร่ในรูปของสื่อต่าง ๆ มากขึ้น จึงมีผู้สนใจจากทั่วประเทศเดินทางไปศึกษาดูงาน และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นปีละเป็นพันคนเลยทีเดียว

บทสรุป

เกษตรกรรมยังยืนแนวพุทธเกษตรของลุงฉลวย แก้วคง เป็นแนวทางหนึ่งในการทำเกษตรที่หลุดพ้นจากเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวที่ต้องพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอก ซึ่งเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นไม่ยากนักในสังคมเกษตรปัจจุบัน ลุงฉลวยได้ผ่านการเปลี่ยนแปลงของสังคมเกษตรจากเกษตรกรรมแบบดั้งเดิมมาสู่เกษตรกรรมแบบใหม่ที่เน้นการใช้ปัจจัยการผลิตจากภายนอกและได้ผลผลิตเพียงชนิดใดชนิดหนึ่ง แล้วนำไปขายได้เงินกลับคืนมาใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน ลุงฉลวยเชื่อว่าสิ่งเหล่านี้เป็นเพียง “สมมติ” ทุกอย่างเป็นภาพลวงตา สิ่งที่เป็นของจริงจะต้องยังยืนต้องประกอบไปด้วยธรรมชาติ การดำรงชีวิตของมนุษย์และสัตว์ที่อยู่ร่วมกันอย่างสมดุลเกื้อกูลกัน ทุกอย่างควรอยู่ที่ “คุณค่า” แทนการมองเป็น “ราคา” กว่าที่จะถึงวันนี้ลุงฉลวยใช้เวลากว่า 30 ปีในการศึกษาหาความรู้ โดยการเริ่มจากการปฏิบัติตัว ปฏิบัติธรรม ฝึกจิตเพื่อให้เกิดญาณสมาธิ เมื่อเกิดญาณสมาธิก็เกิดปัญญา รู้แจ้งถูกผิด จึงนำไปปฏิบัติทั้งการปฏิบัติตนในฐานะฆราวาสและการทำอาชีพของตนเอง ประสบการณ์แบบลุงฉลวยอาจอธิบายในเชิงวิทยาศาสตร์ให้เข้าใจได้ยาก แต่ถ้านำไปปฏิบัติให้เห็นเป็นรูปธรรมก็จะสามารถหาคำตอบในเชิงวิทยาศาสตร์ได้อย่างลึกซึ้ง ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า “สิ่งสมมติ” หรือการทำการเกษตรเพื่อขายเป็นการดึงคนให้ออกจากธรรมชาติเพียงเพื่อเป้าหมายบางอย่าง เมื่อธรรมชาติถูกทำลาย ความสมดุลก็ถูกทำลาย ผลกระทบที่เกิดขึ้นก็คือ เกษตรกรล้มเหลว เป็นหนี้สิน เกิดปัญหาจากภัยธรรมชาติ และเกิดปัญหาทางสังคมต่าง ๆ ตามมา ดังนั้นสิ่งที่ลุงฉลวยพยายามอธิบายคือการดำรงอยู่ของวิถีชีวิตมนุษย์ที่สอดคล้องกับธรรมชาติ ซึ่งจะก่อให้เกิดความสมดุลทางธรรมชาติ เกิดการไหลเวียนของทรัพยากรอย่างต่อเนื่องและยั่งยืนนั่นเอง

แต่อย่างไรก็ตาม การปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศน์และวิถีการผลิตเพราะกระบวนการเรียนรู้ทางญาณสมาธิในแบบของลุงฉลวย แก้วคง อาจเกิดขึ้นกับคนอื่น ๆ ได้น้อยมาก และลุงฉลวยเองก็มีข้อจำกัดในด้านการถ่ายทอดและการเผยแพร่ เนื่องจากการถ่ายทอดของลุงฉลวยเป็นการอุปมาอุปไมย และปริศนาทางธรรมซึ่งเป็นนามธรรม ยากต่อการเข้าใจ หากเกษตรกรไม่ได้ศึกษาทางธรรมะมาก่อน

กรณีศึกษา: นายชัยพร พรหมพันธุ์
ตำบลบางใหญ่ อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี

ภูมิหลังของครอบครัว

ชัยพร พรหมพันธุ์ เกิดเมื่อปี 2504 เป็นบุตรของนายประคองและนางละเอียด พรหมพันธุ์ ซึ่งเป็นครอบครัวชาวนาในบ้านแหลม ตำบลบางแม่หม้าย อำเภอบางปลาม้า* จังหวัดสุพรรณบุรี ชัยพรเป็นบุตรคนแรกของครอบครัวในจำนวนพี่น้องทั้งหมด 5 คน ได้รับการศึกษาแค่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จากโรงเรียนวัดสุขเกษม แล้วจึงออกมาช่วยครอบครัวทำนาเพื่อเปิดโอกาสให้น้องทั้งสี่คนได้เรียนหนังสือ และนั่นเป็นจุดเริ่มต้นของการทำนา จนถึงปัจจุบัน

เมื่ออายุ 13 ปี ได้มีโอกาสไปทำงานที่โรงกลึงใกล้บ้าน โดยทำงานอยู่ที่นั่นประมาณ 3 ปี ชัยพรเป็นคนใส่ใจใฝ่รู้ ช่างสังเกต เป็นคนที่ชอบอ่านหนังสือ และใฝ่หาความรู้ตลอดเวลา ชอบซักถามผู้ใหญ่ และนำความรู้ที่ได้ไปทดลองประดิษฐ์ของใช้ภายในครอบครัว

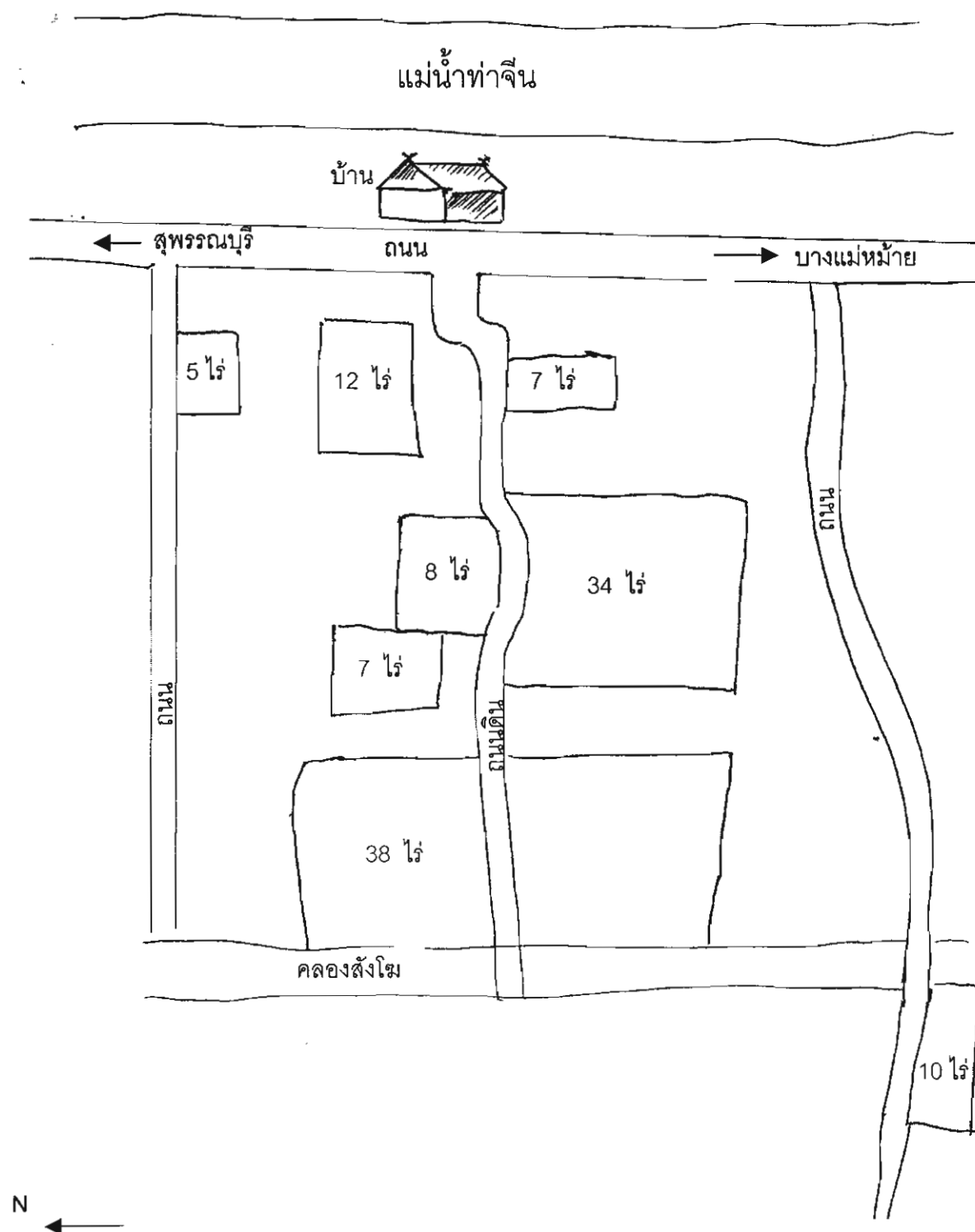
ชัยพรสมรสกับนางสาววิมล ยิ้มประเสริฐ เมื่ออายุได้ 22 ปี และได้ย้ายไปอยู่กับภรรยาที่ตำบลบางใหญ่ บ้านที่อาศัยอยู่ในปัจจุบัน มีบุตรชาย 1 คน และบุตรสาว 2 คน ได้แก่ สุภาพร พรหมพันธุ์ อายุ 17 ปี เกรียงศักดิ์ พรหมพันธุ์ อายุ 16 ปี และ ด.ญ. จิราพร พรหมพันธุ์ อายุ 14 ปี

ชัยพรได้เลี้ยงดูและดูแลครอบครัวภายใต้กรอบของวัฒนธรรมไทย คือ สอนให้ลูกรู้จักหน้าที่ช่วยเหลือครอบครัวโดยแบ่งหน้าที่รับผิดชอบ ให้ลูกทุกคนฝึกเรียนดนตรีไทย ควบคู่ไปกับการเรียนแผนใหม่ ขณะเดียวกันนางทองโปรยผู้เป็นยายได้ปฏิบัติธรรมตามหลักพุทธศาสนา ไปวัด ถือบิณฑิมา และยังเป็นผู้ดูแลบ้านปลูกผักสวนครัว แปรรูปอาหารเพื่อลดรายจ่ายของครอบครัว เช่น ทำปลาเค็ม น้ำปลา ผักดอง ผลไม้ดอง เชื่อม เลี้ยงเป็ดเพื่อกินไข่ จึงทำให้ครอบครัวมีรายจ่ายเพียงเล็กน้อยเพราะสามารถผลิตเองได้

ส่วนภรรยานั้นเป็นแรงงานสำคัญของครอบครัว นอกจากอบรมดูแลบุตรแล้วยังเข้าช่วยเหลืองานชุมชน ตั้งกลุ่มแม่บ้านหารายได้และนำรายได้ของกลุ่มส่วนหนึ่งไปช่วยเหลือเป็นทุนการศึกษาและอาหารกลางวัน ให้เด็ก ปัจจุบันนางวิมลได้รับความไว้วางใจจากชาวบ้าน โดยได้รับเลือกเป็นผู้ใหญ่บ้าน มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2542

* อำเภอบางปลาม้าอยู่ห่างจากจังหวัดสุพรรณบุรีประมาณ 11 กม. มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ และวัฒนธรรมอันได้แก่ ไทย ลาวพวน ลาวเวียง ลาวโซ่ง ไทยดำ ไทยลื้อ จีน และอิสลาม มีประชากรประมาณ 11,901 ครัวเรือน ร้อยละ 80 มีอาชีพทำนา ร้อยละ 5 เลี้ยงสัตว์และประมง ส่วนที่เหลืออีกร้อยละ 15 ประกอบอาชีพทั้งทำสวนและเลี้ยงสัตว์ เกษตรกรส่วนมากมีที่ดินเป็นของตนเองและเช่าเพิ่มเพื่อทำนา อำเภอบางปลาม้าเป็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์เพราะเป็นที่ราบลุ่มมีน้ำเพียงพอสำหรับการทำการเกษตร

แผนภาพที่ 1 แปลงนาในปัจจุบันของชัยพร พรหมพันธุ์

บทเรียนนำไปสู่การปรับเปลี่ยนระบบเกษตรกรรม

ในอดีตชัยพรทำนาได้ปีละครั้ง และเป็นการทำนาหว่าน พันธุ์ข้าวที่นิยมใช้ในตอนนั้นคือ มะลิทอง หอมใหญ่ ข้าวพวง ปิ่นแก้ว ก้นจืด ฯลฯ แต่ละพันธุ์จะมีความหนักเบาหรืออายุเก็บเกี่ยวต่างกัน และใช้หว่านตามสภาพพื้นที่ที่มีความแตกต่างกัน ผลผลิตส่วนใหญ่ถูกเก็บไว้เพื่อกินในครอบครัว

เมื่อ พ.ศ. 2522 ระบบชลประทานเข้าถึงในเขตอำเภอบางปลาม้า ซึ่งเป็นผลให้ระบบการทำเกษตรเปลี่ยนไปโดยเฉพาะการทำนาปีละ 2 ครั้ง มีการส่งเสริมให้ใช้พันธุ์ข้าวพันธุ์ใหม่ โดยหน่วยงานส่งเสริมการเกษตรในระดับตำบล และบริษัทเอกชนต่าง ๆ เปิดอบรมการผลิตข้าวแบบใหม่ที่ต้องใช้สารเคมีให้แก่เกษตรกร ชัยพรเองได้เข้ารับการอบรม 3 – 4 ครั้ง และเริ่มลงมือทำนาปรังตามที่ได้รับทราบอบรมมาเช่นเดียวกับคนอื่น ๆ ในชุมชน เขาได้ให้ความสำคัญต่อการผลิตแผนใหม่ และลงมือปฏิบัติตามสิ่งที่ได้เรียนรู้มาอย่างเคร่งครัด ผลผลิตที่ได้รับเป็นที่พอใจมากในช่วงเริ่มต้น แต่เมื่อนานวันเข้าชัยพรกลับต้องใช้น้ำปุ๋ยเคมีและสารเคมีกำจัดศัตรูพืชเพิ่มมากขึ้น ๆ เพื่อรักษาระดับของผลผลิตให้ได้เท่าเดิม

ในปี 2526 เหล็กกระโดดสีน้ำตาลแพร่ระบาดและทำความเสียหายให้กับทุ่งบางใหญ่อย่างรุนแรงมากกว่าครั้งแรกเมื่อปี 2523 เพราะเหล็กสามารถปรับตัวให้ต้านทานยาเคมีมากขึ้น แปลงนาของชัยพรได้รับความเสียหายอย่างหนักจนต้องไปขอคำปรึกษาจากเกษตรตำบล คำแนะนำที่ได้รับคือ การใช้สารเคมีที่รุนแรงมากขึ้น รวมทั้งเทคนิคการเกษตรแผนใหม่อื่น ๆ ซึ่งเขาเริ่มมาปฏิบัติตามอย่างครบถ้วนในที่นาจำนวน 25 ไร่ ซึ่งต้นทุนการผลิตในขณะนั้นอยู่ประมาณ 2,050 บาทต่อไร่

จากการเข้าสู่กระบวนการผลิตแผนใหม่ ชัยพรต้องค้นคว้าหาความรู้อย่างมาก โดยแหล่งความรู้ของเขาคือ หน่วยงานรัฐที่เข้ามาส่งเสริมและจากตัวแทนของบริษัทที่เข้ามาเสนอขายสารเคมี การเกษตร ชัยพรและภรรยาต้องทำงานหนักมากแทบจะไม่มีเวลาหยุดพัก เนื่องจากต้องใส่ปุ๋ยฉีดยาอยู่ประจำ เพราะพันธุ์ข้าวที่ปลูกไม่ต้านทานโรคและแมลง การหว่านที่หนาทำให้เกิดโรคได้ง่ายจำเป็นต้องใส่ปุ๋ยปริมาณมาก และฉีดยาป้องกันแมลงอยู่ตลอดเวลา

เมื่อมีการขยายพื้นที่ในการทำนามากขึ้นเป็น 50 ไร่ เวลาของชัยพรยิ่งลดน้อยลง เนื่องจากเมื่อเริ่มฉีดยาแปลงแรกจนกว่าจะครบ 50 ไร่ก็ได้เวลาฉีดรอบใหม่ต่อไปพอดี ครอบครัวของเขาต้องอยู่กับการทำนาและสารเคมีตลอดเวลา ค่าใช้จ่ายในการลงทุนสูงแต่รายได้ที่ได้ไม่มากเท่าที่คาดการณ์ไว้

ใน พ.ศ. 2533 เกิดการระบาดของเหล็กกระโดดสีน้ำตาลครั้งใหญ่ทั่วภาคกลาง ในแปลงนา 50 ไร่ของชัยพรก็ได้รับความเสียหายอย่างมากเช่นกันแม้เขาจะใช้สารเคมีอย่างมากตามความรู้และความชำนาญที่มีอยู่ก็ตาม

ในขณะเดียวกันนายประคอง พรหมพันธุ์ ผู้เป็นบิดาของชัยพรซึ่งมีอาชีพการเพาะเลี้ยงกุ้งในขั้นรุนแรงได้เข้าร่วมโครงการทดลองการใช้สมุนไพรในการป้องกันและควบคุมโรคและแมลงกับศูนย์เทคโนโลยีเพื่อสังคมซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนที่มาส่งเสริมระบบเกษตรกรรมทางเลือก โดยแบ่งที่นา 5 ไร่เข้าร่วมโครงการ แต่เนื่องจากนายประคองเป็นผู้ใหญ่บ้านมีภารกิจมากไม่สามารถแบ่งเวลามาดูแลแปลงนา 5 ไร่ที่เข้าร่วมโครงการทดลองได้ ชัยพรซึ่งเป็นลูกชายคนโตจึงต้องเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงหลักคอยดูแลแทน ทั้ง ๆ ที่เขาเองไม่เชื่อว่าโครงการนี้จะได้ผล เพราะแม้แต่สารเคมีที่ทันสมัยและราคาแพงยังไม่สามารถกำจัดศัตรูข้าวได้ สารสมุนไพรจากสะเดาที่คนยังสามารถกินได้จะควบคุมศัตรูพืชได้ผลได้อย่างไร แต่เนื่องจากชัยพรไม่อยากจะขัดกับบิดาของตนเองจึงยอมทำตามแผนการทดลอง โดยรับหน้าที่นำสมุนไพรไปฉีดในแปลงนาทดลอง ในครั้งนั้นศูนย์เทคโนโลยีเพื่อสังคมได้นำเอาเทคนิคการใช้สมุนไพร 3 สูตร เข้าไปทดลองคือ

1. สูตรสะเดา + ข่า + ตะไคร้หอม
2. สูตรบอระเพ็ด
3. สูตรหญ้าสาบเสือ

ด้วยความเป็นผู้เอาจริงเอาจังและใส่ใจกับการทำงาน ชัยพรจึงปฏิบัติตามการทดลองอย่างเคร่งครัด การทดลองทำในช่วงปี 2533 ซึ่งเป็นช่วงเดียวกับที่เกิดการระบาดของเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาลอย่างรุนแรง นาของทั้งตัวเขาเองและนาของพ่อที่ใช้สารเคมีได้รับความเสียหายอย่างมาก แต่นาข้าวของพ่อที่ร่วมโครงการทดลอง 5 ไร่ ที่ชัยพรได้ทดลองฉีดสารสมุนไพรได้ 2 ไร่กลับไม่ได้รับผลกระทบและยังได้ผลผลิตไร่ละเกือบ 100 ถัง

จากผลที่เกิดขึ้นทำให้ชัยพรอยากทดลองในที่นาของตนเองบ้าง ชัยพรได้เลือกเอาสูตรสมุนไพรเพียงสูตรเดียวคือ สูตรสะเดา + ข่า + ตะไคร้หอม เนื่องจากเห็นว่าใช้ได้ผลและหาง่ายมีอยู่ในไร่นาของตนเองสามารถนำมาใช้ได้ทันที เมื่อถึงฤดูทำนา ปี 2533-2534 ชัยพรได้ทดลองในที่ของตนเอง 8 ไร่ และ ปี 2534 – 2535 ได้เพิ่มอีก 7 ไร่ รวมเป็น 15 ไร่ ทั้ง 2 แปลงนี้เองทำให้เกิดการเปรียบเทียบและเป็นการพัฒนาเทคนิคในขั้นต่อมาของชัยพร เขาพบว่าแปลงข้าง ๆ แปลงที่ 2 เกิดเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาลอย่างรุนแรงจนกระทั่งเจ้าของที่นาทิ้งที่นาไป เนื่องจากต้นข้าวที่ขึ้นเล็กและถูกทำลายไปอย่างมาก ส่วนแปลง 7 ไร่ของชัยพรได้ฉีดสมุนไพรควบคุมตลอด พอข้าวอายุได้ 45 วัน ชัยพรพบว่าข้าวในแปลงใกล้เคียงได้รับผลดีจากการฉีดสมุนไพรของเขาด้วย ต้นข้าวเจริญเติบโตปกติ เมื่อเจ้าของนากลับมาดูน้ำเข้านาใส่ปุ๋ยต่ออีกปรากฏว่าได้ผลผลิตถึง 50 ถัง/ไร่ และขณะที่แปลงทดลองของชัยพรได้ 80 ถัง/ไร่ จึงทำให้คิดว่าอยากจะทดลองทำนาแบบปล่อยดูบ้าง ในปีต่อมาชัยพรจึงได้ทดลองในพื้นที่นาของตนเป็นหลายแบบดังนี้

1. ทำนาแบบปล่อย ไม่ใช้ยา แต่ไถพรวน
2. ฉีดสมุนไพรอย่างเดียว

3. ใช้สมุนไพรควบคู่กับยาเคมี

4. ทำนาแบบไม่ไถพรวน ใช้ปุ๋ย ไม่ใช้ยา

ปัจจุบันชัยพรได้เลือก 2 แบบ คือ การทำนาแบบปล่อย และทำนาแบบไม่ไถพรวน จำนวน 34 ไร่ ซึ่งต้นทุนการผลิตต่ำเพียง 750 บาท/ไร่ และในปัจจุบันต้นทุนเพิ่มขึ้นเป็น 1,070 บาท/ไร่ ได้ผลผลิตเฉลี่ย 1.25 ตัน/ไร่ ส่วนพันธุ์ข้าวที่ใช้คือ ชัยนาท, หอมประทุม, สุพรรณ 1, สุพรรณ 60, ทุ่งรวงทอง

เทคนิคที่ได้จากการเรียนรู้

1. เทคนิคการจำกัดปริมาณเมล็ดพันธุ์ข้าวที่ใช้หว่านเนื่องจากพบว่า การหว่านข้าวนาทำให้ต้องใช้ปุ๋ยและยาฆ่าแมลงมาก อีกทั้งยังเป็นแหล่งอาศัยของโรคและแมลงศัตรูข้าวด้วย ชัยพรใช้เพียง 20 ก.ก./ไร่ ในการหว่านไม่ให้ต้นข้าวขึ้นหนาแน่นเกินไป แดดส่องถึงพื้นได้ และข้าวแตกกอได้ดี ในขณะที่เกษตรกรทั่วไปใช้พันธุ์ข้าว 4 – 5 ตัน/ไร่

2. การควบคุมศัตรูข้าวด้วยน้ำ ชัยพรพบว่าศัตรูพืชส่วนใหญ่จะอาศัยอยู่ใกล้น้ำตามโคนกอข้าว จึงได้ทดลองปล่อยน้ำออกจากรนาเป็นระยะ ๆ ในช่วงที่มีการระบาดของศัตรูพืช การควบคุมการให้น้ำในนาข้าว นอกจากจะควบคุมแมลงและยังทำให้ต้นข้าวลงรากลึกขึ้น และแข็งแรงขึ้นด้วย

3. การควบคุมวัชพืช ชัยพรสังเกตเห็นว่า วัชพืชที่ชอบน้ำจะเกิดตามแนวรอยไถจึงได้คิดปรับปรุงเครื่องไถให้เป็นเครื่องแบบตีขลุ่ย ทำให้วัชพืชในน้ำเหล่านี้ถูกตะกอนคลุมจนน้ำตายไปได้บางส่วนและใช้การควบคุมน้ำ โดยเมื่อปรับที่นาให้เรียบเสมอลแล้วจึงปล่อยน้ำออกจากรนา และหว่านข้าวพันธุ์ที่เตรียมเอาไว้ ข้าวยังอยู่ในช่วงที่ต้องการน้ำในปริมาณน้อย แต่วัชพืชจะอ่อนแอและตายลงใน 3 – 4 วัน หลังจากที่ทำนาข้าว และเมื่อเวลาผ่านไป 10 – 15 วัน จะนำน้ำเข้าสู่แปลงนา

นอกจากนั้นชัยพรยังได้พัฒนาเครื่องมือไถมาช่วย และเป็นการประหยัดเวลามากขึ้นซึ่งเรียกว่าชุดไถเทอร์โบ โดยดัดแปลงจานไถให้มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 24 นิ้ว สามารถเตรียมแปลงได้สะดวกและรวดเร็วขึ้น เช่น นา 70 ไร่ สามารถใช้เวลาเพียง 15 วันเท่านั้น

นอกเหนือจากเรื่องเทคนิควิธีการนี้แล้ว ชัยพรยังได้คัดเลือกเมล็ดพันธุ์ข้าวเพื่อให้ได้เมล็ดพันธุ์ที่มีคุณภาพ โดยการคัดเมล็ดสีบออกและคัดเมล็ดหญ้าหรือวัชพืชที่ติดมาด้วยกับพันธุ์ข้าวออกด้วยการใส่น้ำไว้ในท่อรอง 1/3 ค่อย ๆ เทข้าวใส่ลงในท่อเพื่อให้เมล็ดวัชพืชลอยออกมาก่อนส่วนเมล็ดที่สมบูรณ์จะจมลงไปในน้ำ และแช่ข้าวพันธุ์ในน้ำ 1 คืน จากนั้นนำไปใส่ถุงเขียว 2 คืน ข้าวจะแตกหน่อและราก จึงนำไปหว่าน วิธีนี้สามารถลดการทำลายของนก มด และสัตว์ต่าง ๆ ที่มากินเมล็ดข้าวได้ด้วยและในการไถนั้น ชัยพรได้ติดสกีคือ ไม้กระดานที่นำมาปรับแต่งให้เรียบ และใช้เส้นไหลไปในแปลงขณะไถทำให้ไถและหว่านข้าวได้สะดวกและรวดเร็วขึ้น

4. เทคนิคการคัดเลือกพันธุ์ข้าวที่เหมาะสม ชัยพรได้เลือกข้าวที่มีอายุสั้นเพื่อปลูกในฤดูนาปรังเก็บเกี่ยวก่อนน้ำจะท่วมช่วงปลายตุลาคม – พฤศจิกายน โดยคัดเลือกพันธุ์ที่ให้ผลผลิตดีและเหมาะสมกับพื้นที่ที่ราบลุ่มชลประทาน โดยมีการจัดแปลงส่วนหนึ่งเป็นแปลงนาทดลองขนาดเล็กแบ่งเป็นแปลงย่อย ๆ ขนาด 4 ตารางวา เพื่อปลูกทดสอบพันธุ์ข้าวที่ตนสนใจและเมื่อได้พันธุ์ที่ต้องการจึงนำไปขยายหรือปรับปรุงพันธุ์ต่อไป

5. การปรับปรุงพันธุ์ข้าวใช้เอง ชัยพรทำการปรับปรุงพันธุ์ข้าวเพราะอยากได้พันธุ์ข้าวที่ใช้ปุ๋ยและยาเคมีน้อย โดยได้ศึกษาวิธีการปรับปรุงพันธุ์ข้าวจากศูนย์เทคโนโลยีเพื่อสังคม และได้ทดลองผสมพันธุ์ข้าวใช้เอง แต่วิธีการที่ทางศูนย์ฯ แนะนำนั้นต้องทำอย่างปราณีต เป็นวิชาการ ชัยพรจึงได้ปรับประยุกต์เอาหลักการมาทำให้ง่ายขึ้น และเลือกพ่อแม่พันธุ์ข้าวที่จะผสมเพื่อปรับปรุงพันธุ์ คือ

- 1) พันธุ์ทรายทอง เป็นพันธุ์ข้าวที่มีความต้านทานโรคและแมลง โดยเฉพาะเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาลได้เป็นอย่างดี ไม่ต้องใช้ปุ๋ยและยาเคมีมาก แต่ให้ผลผลิตต่ำ
- 2) พันธุ์ส.พ. 5 พันธุ์ข้าวได้ปลูกทดสอบในพื้นที่ของตนเองว่าให้ผลผลิตดี แต่ต้องใช้ปุ๋ยและยาเคมีมาก

วิธีการปรับปรุงพันธุ์ข้าวคือ เมื่อได้พันธุ์ข้าวตามที่ต้องการแล้วจึงนำไปหว่านรวมกันในพื้นที่เดียวกันโดยกะระยะเวลาให้พันธุ์ข้าวทั้งสองออกดอกบานพร้อมกันเพื่อให้มีการผสมข้ามต้นเป็นการผสมกันเองแบบเปิด

ในแปลงผสมแบบเปิดนี้ สามารถคัดเลือกข้าวที่ได้ลักษณะตามต้องการทุกประการและนำไปใช้ทำการผสมแบบเดิมอีก 2 ครั้ง แล้วจึงคัดเลือกทรงที่ต้องการ จนได้พันธุ์ข้าวที่มีผลผลิตสูงและต้านทานโรคและแมลง ซึ่งพันธุ์ที่ชัยพรผสมได้มีจำนวนเมล็ดเฉลี่ยต่อรวงประมาณ 360 เมล็ด ลักษณะเมล็ดยาว สีไม่หักง่าย น้ำหนักดี ไม่ต้องการปุ๋ยเคมีมาก เพราะเมื่อทดลองใส่ปุ๋ยเคมีลำต้นข้าวจะล้มง่าย

แต่เนื่องจากเกิดน้ำท่วมใหญ่ในปี 2542 ทำให้พันธุ์ข้าวที่ชัยพรผสมขึ้นมาตายทั้งหมดและเขาเองไม่ได้เก็บสำรองพันธุ์ไว้เลย ปัจจุบันชัยพรใช้พันธุ์ข้าว 3 พันธุ์ ซึ่งได้แก่ สุพรรณ 60, ข้าวเบอร์ 2 และสุพรรณ 1 เป็นพันธุ์ข้าวหลักในการเพาะปลูกในพื้นที่ 80 ไร่ เพื่อรักษาคุณภาพและความสม่ำเสมอของข้าว

6. เทคนิคการเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ของดินเพื่อลดการใช้ปุ๋ยเคมี ชัยพรเลือกเอาวิธีการไม่เผาฟางในนาหลังเก็บเกี่ยวแต่จะปล่อยให้ฟางเน่าในแปลงนา การไม่เผาฟางทำให้มีเศษซากอินทรีย์วัตถุเพิ่มขึ้นมาก ดินนุ่มมีสีดำเข้ม มีสิ่งมีชีวิตเล็ก ๆ อาศัยอยู่ในดินมากขึ้น เมื่อหว่านข้าวพบว่าต้นกล้ามีความแข็งแรง และต้านทานโรคดีขึ้น ถึงแม้ว่าจะเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ของดินมากขึ้น

แต่ชัยพรยังคงใช้ปุ๋ยเคมีเสริมอยู่บ้างและเลิกใช้เฉพาะที่ และใช้ปุ๋ยคอกร่วมด้วยในช่วงที่ต้นข้าวโตแล้ว

7. การใช้แมลงศัตรูธรรมชาติควบคุมแมลงศัตรูพืช จากการใช้สมุนไพรรักษาโรคและแมลง จนถึงมาสู่การทำนาแบบปล่อย ชัยพรพบว่าแมลงในธรรมชาติสามารถควบคุมกันเองได้ในนาข้าว และมีแมลงที่มีประโยชน์มากมายเข้ามาอยู่ในที่นา เช่น แมงมุม ตัวเต่าลายจุด ตั๊กแตนตำข้าว มวนเพชฌฆาต แตนเบียน ฯลฯ แมลงเหล่านี้หรือที่เรียกว่าตัวห้ำตัวเบียนจะคอยควบคุมแมลงศัตรูพืชอย่างได้ผล และหลังการเก็บเกี่ยวผลผลิตแล้วชัยพรจะรักษาตัวห้ำตัวเบียนไว้ตามคันนาโดยการไม่ฉีดยาฆ่าหญ้าเพื่อให้แมลงที่มีประโยชน์ได้อยู่อาศัยระหว่างรอฤดูทำนาต่อไป ตัวห้ำตัวเบียนเหล่านี้จะกลับเข้าสู่แปลงนาเช่นเดิม

8. ในอนาคตชัยพรคิดจะทดลองการทำฮอร์โมนที่ใช้ในการปลูกข้าว และจะทดลองการทำน้ำฮอร์โมนหมักจากหอยเชอรี่ เพื่อช่วยในการบำรุงต้นข้าวและพัฒนาเทคนิคการทดแทนปุ๋ยเคมีเพราะ ในอนาคตชัยพรคิดว่า "ถ้าเป็นไปได้และรักษาผลผลิตไว้ได้จะเลิกใช้ปุ๋ยเคมีในการทำนา และคิดว่าตนเองจะเลิกใช้ปุ๋ยเคมีในนาได้อีกไม่นานนัก"

- จากข้อมูลข้างต้น จะเห็นว่า ชัยพรได้พัฒนาองค์ความรู้มาอย่างต่อเนื่อง ทั้งทางเทคนิคและวิธีการโดยการเรียนรู้ด้วยตนเอง ผลที่ได้จากการเรียนรู้ทำให้ชัยพรปรับระบบการผลิตให้สอดคล้องกับตนเอง เขาได้บันทึกข้อมูลเปรียบเทียบในช่วงต่าง ๆ ไว้คือ

ตารางที่ 1 การเปรียบเทียบการทำนา โดยจำแนกตามขนาดใช้ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง และผลผลิต

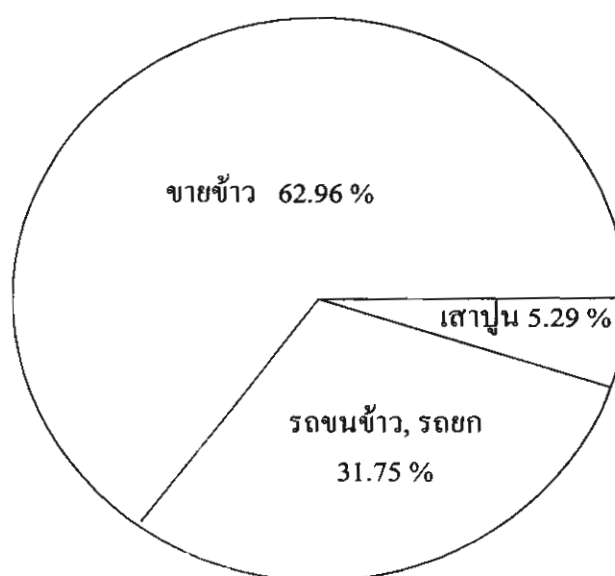
หน่วย/ไร่	ปี 2526	ปี 2533	ปี 2538	ปี 2543	ปี 2544
ปุ๋ย	50 ก.ก.	70 ก.ก.	40 ก.ก.	30 ก.ก.	25 ก.ก.
ยาฆ่าแมลง	ใช้	มากขึ้น	ไม่ใช้	ไม่ใช้	ไม่ใช้
ผลผลิต	1,000 ก.ก.	800 ก.ก.	1,000	1,250	1,250

จากตารางที่ 1 พบว่าในปี 2526 ใช้ปุ๋ยเคมี 50 กิโลกรัม/ไร่ ยาฆ่าแมลงประมาณ 800 บาท ผลผลิตประมาณ 1,000 กิโลกรัม และเมื่อใช้ไปอย่างต่อเนื่อง จนถึงปี 2533 ต้องเพิ่มปุ๋ยเพิ่มยามากขึ้น แต่ผลผลิตที่ได้รับกลับลดน้อยลงอย่างเห็นได้ชัด การแพร่ระบาดของแมลงมีมากและไม่สามารควบคุมได้ ต่อมาในช่วงปี 2538 ได้เริ่มทดลองใช้สมุนไพรรักษาโรคศัตรูพืช ไม่เผาฟาง และไถฟางเพิ่มหน้าดิน ในปี 2538 ได้ใช้ปุ๋ยเคมีลดลงเหลือ 40 กิโลกรัม หยุดใช้ยาฆ่าแมลง แต่ผลผลิตเพิ่มขึ้นเท่าปี 2536 พอมาปี 2543 ลดการใช้ปุ๋ยเหลือ 30 กิโลกรัมและผลผลิตเพิ่มขึ้น ในปี 2544 ลดการใช้ปุ๋ยเหลือ 25 กิโลกรัมและผลผลิตเฉลี่ยได้เท่ากับปีที่แล้ว ในอนาคตชัยพรคาดว่าจะหยุดใช้ปุ๋ยและ

ยาฆ่าแมลงทั้งหมด ซึ่งอาจจะทำให้ผลผลิตที่ได้อาจลดน้อยลงบ้างในช่วงแรก และคงจะเพิ่มผลผลิตขึ้นเช่นเดียวกับ ช่วงปี 2536 – 2538

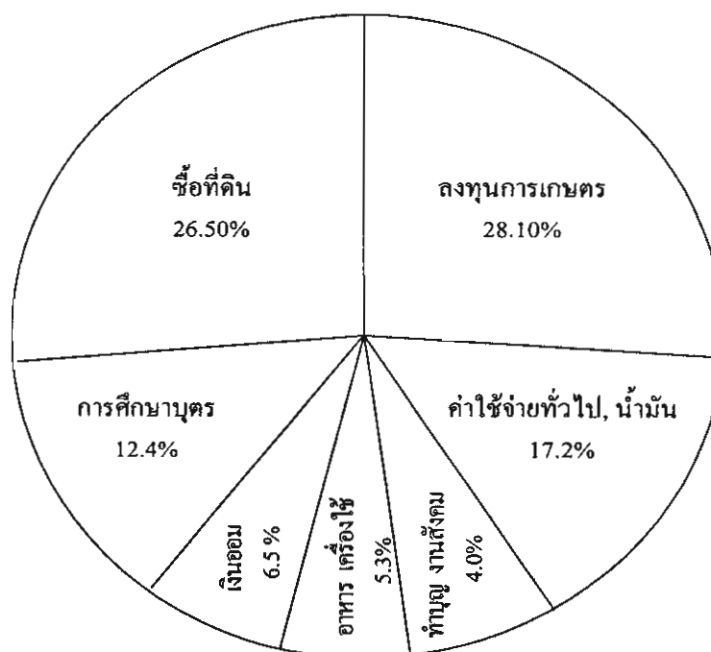
จากการปรับเปลี่ยนกระบวนการผลิตทำให้ชัยพรสามารถจัดระบบและจัดการในไรนาได้มากขึ้น มีเวลาอยู่กับครอบครัวมากขึ้น และมีอาชีพเสริม โดยการลงหุ้นกับญาติทำโรงหล่อเสาปูนขนาดเล็ก ซื้รถสิบล้อและรถยกเพื่อรับจ้าง ทำให้มีรายได้เพียงพอต่อครอบครัวและซื้อที่นาเพิ่มขึ้นกว่า 30 ไร่ ในช่วง 2 ปีที่ผ่านมา

แผนภาพที่ 2 แสดงอัตราส่วนและที่มาของรายได้ของชัยพร พรหมพันธุ์

จากแผนภาพที่ 1 พบว่ารายได้หลักของครอบครัวยังคงเป็นข้าวอยู่ คือ ร้อยละ 62.96 และที่เพิ่มมาคือรายได้จากการซื้รถสิบล้อและรถยก ถึงร้อยละ 31.75 และรายได้จากการหล่อเสาปูน ร้อยละ 5.29

แผนภาพที่ 3 แสดงอัตราส่วนและที่มาของรายจ่ายของชัยพร พรหมพันธุ์

จากแผนภาพที่ 2 พบว่าค่าใช้จ่ายส่วนใหญ่เป็นการลงทุนเพื่อการเกษตร ร้อยละ 28.10 รองลงมาเป็นค่าใช้จ่ายในการซื้อที่ดินให้กับครอบครัว ร้อยละ 26.50 และรองลงมาเป็นค่าใช้จ่ายในการเดินทางและลงทุนในอาชีพเสริม ร้อยละ 17.2 การศึกษานูตรร้อยละ 12.4 ซึ่งนับว่าสูง ที่น่าสังเกต คือค่าใช้จ่ายในด้านอาหารน้อยมาก คือเพียง ร้อยละ 5.3 ทั้งนี้เพราะครอบครัวชัยพรผลิตอาหารเองเสียส่วนใหญ่ จะซื้อก็เพียงเนื้อสัตว์ จึงทำให้รายจ่ายด้านนี้น้อยมาก นอกจากนั้นเป็นค่าใช้จ่ายด้านสังคมและทำบุญร้อยละ 4 และสุดท้ายยังมีเงินออมในธนาคารยามฉุกเฉินถึง ร้อยละ 6.5

บทบาทความสัมพันธ์ของรัฐและเอกชนต่อวิถีชีวิตของชัยพร

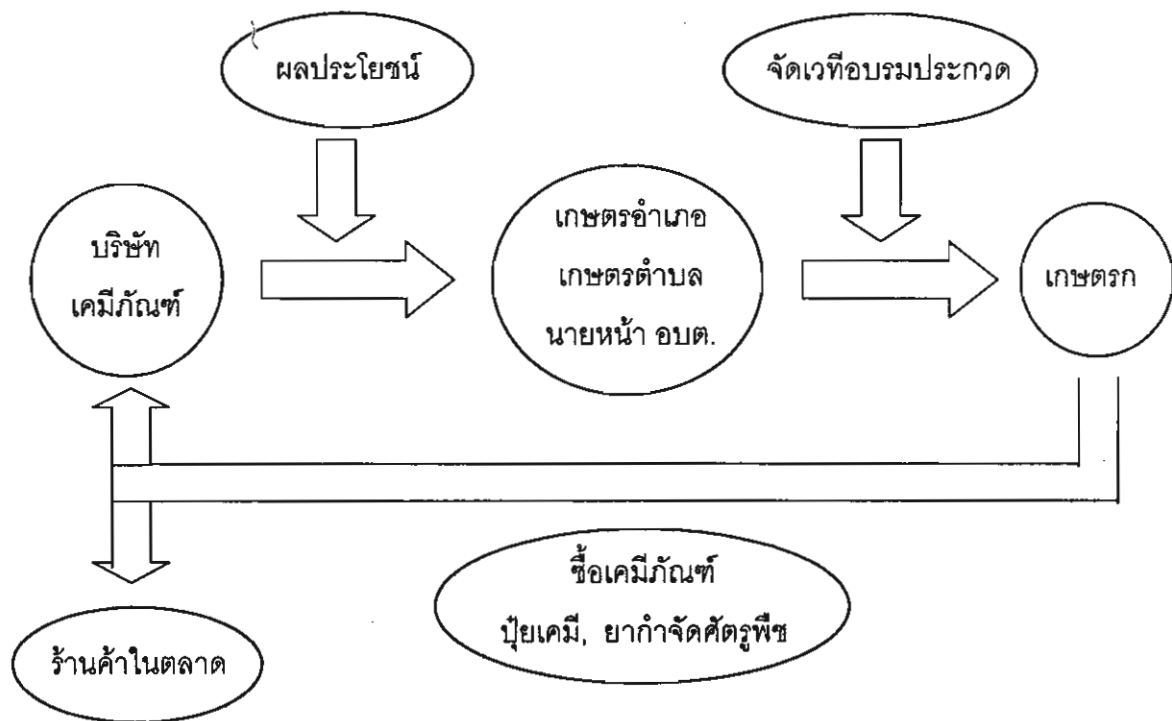
ที่ผ่านมาครอบครัวของชัยพรมีความสัมพันธ์กับหน่วยงานของรัฐทั้งทางตรงและทางอ้อม ในขณะเดียวกันก็มีความสัมพันธ์กับธุรกิจเอกชน และองค์กรพัฒนาเอกชนอย่างต่อเนื่อง

บทบาทของรัฐ หน่วยงานรัฐโดยเฉพาะกรมส่งเสริมการเกษตรเข้ามามีบทบาทตั้งแต่เริ่มต้น มีการทำนาโดยใช้ระบบชลประทานประมาณ 20 ปีที่ผ่านมา โดยผ่านโครงสร้างทางการปกครอง คือ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และครอบครัวของชัยพร ตั้งแต่ที่นายประคอง พรหมพันธุ์ เป็นผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งได้รับอิทธิพลโดยตรง ดังนั้นองค์ความรู้และการถ่ายทอดเกี่ยวกับระบบเกษตรแผนใหม่ได้กระทำอย่างต่อเนื่อง ต่อมาชัยพรได้เปลี่ยนระบบคิดมาสู่การ ลด ละ เลิก การใช้สารเคมี และเน้นการพึ่งตนเองเป็นหลัก บทบาทของรัฐมีมากขึ้นทั้งการเพิ่มขึ้นของหน่วยงาน ได้แก่ กรมวิชาการเกษตร กรมส่งเสริมการเกษตร พัฒนาการ และหน่วยงานอื่น ๆ ในระดับท้องถิ่น แต่รูปแบบได้เปลี่ยนจากการให้องค์ความรู้

รู้เป็นการมาศึกษา และเผยแพร่เป็นตัวอย่างให้เกษตรกรรายอื่น ๆ ช่วงการเปลี่ยนผ่านที่บทบาทของรัฐปรับเปลี่ยนอย่างชัดเจน ได้แก่ ช่วงปี พ.ศ. 2538 ที่ชัยพรได้รับคัดเลือกให้เป็นเกษตรกรดีเด่นแห่งชาติ สาขาการทำนา ในปัจจุบันชัยพรยังได้รับการประสานงานหน่วยงานรัฐในเชิงบวกอย่างต่อเนื่อง ในบทบาทของการเป็นวิทยากรให้กับเกษตรกรทั่วไป เด็กนักเรียน นักศึกษา และข้าราชการ นอกจากนี้ทั้งชัยพรและภรรยายังได้รับคัดเลือกให้เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และผู้ใหญ่บ้าน เพราะชาวบ้านเห็นว่าทั้งคู่มีความตั้งใจทำงาน เสียสละ ชยัน และซื่อสัตย์ ซึ่งทางอำเภอบางปลาหมากก็ให้การสนับสนุน

บทบาทของธุรกิจเอกชน บริษัทเอกชนได้เข้ามามีบทบาทกับครอบครัวชัยพร ในช่วงเดียวกับที่รัฐให้การส่งเสริมการทำเกษตรแผนใหม่ และการจัดระบบชลประทานเช่นเดียวกับเกษตรกรคนอื่น ๆ ในละแวกเดียวกัน แต่ที่สำคัญคือครอบครัวพ่อของชัยพรเป็นครอบครัวที่เป็นพ่อค้าคนกลางขายปุ๋ยและยาฆ่าแมลงอีกด้วย มีการพึ่งพากันในเชิงผลประโยชน์ค่อนข้างสูง ซึ่งชัยพรก็รับเอาวิธีการใช้สารเคมีมาใช้ หลังจากชัยพรเลิกใช้ยา ฆ่าปุ๋ย และเริ่มมีชื่อเสียง บริษัทเอกชนได้เข้ามาในรูปแบบใหม่ โดยร่วมกับกรมส่งเสริมการเกษตรเลือกพื้นที่ของชัยพรเป็นเขตทดลองยาฆ่าหญ้า และติดป้ายโฆษณาขนาดใหญ่ว่าได้ทำการทดลองในพื้นที่นี้ และยาฆ่าหญ้าของบริษัทนั้นไม่ได้ทำอันตรายต่อผลผลิต ดิน และสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ซึ่งในความเป็นจริงแล้วชัยพรไม่ได้ทำการทดลองและบริษัทดังกล่าวก็รับรู้ แต่เพื่อหวังโฆษณาสินค้าและผลประโยชน์จากการค้า โดยโฆษณาหลอกลวงประชาชน นอกจากยาฆ่าแมลง ยาฆ่าหญ้าแล้วยังมีบริษัทเอกชนด้านเครื่องจักรการเกษตรว่าจ้างให้ชัยพรเป็นผู้แสดง ซึ่งชัยพรและครอบครัวเห็นว่าไม่เสียหายอะไรและในความเป็นจริงก็ใช้จึงยอมโฆษณาให้ ซึ่งยังปรากฏการโฆษณาผิดไถ่หนึ่งอยู่ในปัจจุบัน

รูปแบบของผลประโยชน์ที่เข้ามาใหม่ของธุรกิจเอกชน คือการอาศัยกลไกของรัฐในระดับท้องถิ่น โดยผ่านกับองค์การบริหารส่วนตำบล เกษตรอำเภอ เกษตรตำบล ให้การอบรมการใช้สารเคมี ทำแปลงประกวด โดยจะรับผิดชอบค่าใช้จ่ายทั้งหมด หากสามารถมียอดขายได้ เจ้าหน้าที่และองค์การบริหารส่วนตำบลจะได้รับส่วนแบ่งหรือผลประโยชน์ตามยอดที่ขายได้เช่นเดียวกับพนักงานขายของบริษัท เหตุที่บริษัทเลือกผ่านกลไกของรัฐเพราะชาวบ้านให้ความเชื่อถือกลไกของรัฐ จึงเป็นไปได้ว่าการจัดอบรมให้ความรู้ จัดแปลงประกวดให้รางวัลผู้ชนะ โดยผ่านช่องทางรัฐสามารถเชื่อถือได้ มีหลายครั้งที่บริษัทมอบรางวัลมาโดยผ่านเกษตรอำเภอ เกษตรตำบล และบางครั้งรางวัลก็ไม่ถึงมือเกษตรกร

การละเมิดสิทธิของเกษตรกรต่อการเรียนรู้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง นอกจากผ่านกลไกของรัฐแล้ว ยังมีการยื่นเงื่อนไขข้อแลกเปลี่ยนต่าง ๆ เช่นการให้ปุ๋ย แต่ให้เปลี่ยนวิธีการผลิตตามอย่างของบริษัทกำหนดมา สำหรับช่วยพรแล้วคิดว่าวิธีการดังกล่าว เป็นการเอาเปรียบเกษตรกรซึ่งเขาได้ปฏิเสธวิธีนี้ เพราะไม่ได้ทำตามที่ช่วยพรต้องการ

บทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชน จุดเปลี่ยนของช่วยพรได้เริ่มจากการร่วมทดลองกับศูนย์เทคโนโลยีเพื่อสังคมซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) ภายใต้กระบวนการพัฒนาเทคโนโลยีแบบมีส่วนร่วมของเกษตรกรกล่าวคือ มีการร่วมกันทดสอบสมุนไพรในนา ซึ่งช่วยพรจะต้องปฏิบัติเอง สังเกตเอง และวางแผนการใช้สมุนไพรร่วมกับเจ้าหน้าที่จนถึงการเก็บเกี่ยวผลผลิต และที่สำคัญที่สุดต้องตัดสินใจได้ด้วยตัวเองหลังจากเห็นผลการทดลองว่า จะเดินในทิศทางการใช้สมุนไพรหรือการใช้สารเคมี ช่วยพรได้ตัดสินใจใช้สมุนไพรโดยเริ่มทีละแปลง จนในที่สุดปัจจุบันที่นาประมาณ 121 ไร่ เลิกใช้ยาฆ่าแมลงเด็ดขาด แต่ยังคงใช้ปุ๋ยเคมีไร่ละ 25 ก.ก. ด้วย และจะลดลงเรื่อย ๆ จนเลิกใช้ เนื่องจากในช่วง 5 ปีที่ผ่านมาดินมีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้น และหันมาใช้เทคนิคการทำปุ๋ยหมักจากฟาง และการใช้ระดับน้ำ ตลอดจนการเริ่มทดลองทำฮอโมินจากธรรมชาติอีกด้วย

บทบาทของครอบครัว นับเป็นครอบครัวตัวอย่างที่หาได้ยากในปัจจุบัน เนื่องจากครอบครัวได้เป็นกำลังใจให้ช่วยพรฟันฝ่าอุปสรรค โดยเฉพาะภรรยาทำเกษตรแบบปล่อยอย่าง เต็มใจคนใน

ครอบครัวช่วยกันประหยัดโดยลดการพึ่งพิงจากภายนอก ได้แก่ การแปรรูปอาหาร เช่น กะปิ น้ำปลา ปลุกผัก เลี้ยงไก่ – เป็ด ปลาเค็ม ปลาร้า ด้วยตัวเอง ส่วนขนมก็เน้นการทำกินเองโดยใช้ผลผลิตที่ได้ในครอบครัวมาทำขนม นอกจากนี้ครอบครัวก็ยังเห็นความสำคัญในการให้การศึกษาบุตร ดูแลเอาใจใส่และส่งเสริมกิจกรรมที่ลูกชอบ ได้แก่ การเล่นดนตรีไทย รำไทย จึงนับได้ว่าครอบครัวนี้ได้เดินแนวทางของการทำเกษตรแบบการพึ่งตนเองได้อย่างแท้จริง

การเรียนรู้ในการพัฒนาระบบเกษตรกรรม

กว่าจะถึงวันนี้ชัยพรได้ผ่านการเรียนรู้มากมาย ด้วยคุณลักษณะเฉพาะตัวทำให้สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตและกระบวนการผลิตได้ คุณลักษณะเฉพาะของชัยพรคือ

1. เป็นคนใฝ่ศึกษา ชอบอ่าน ชอบถาม และถ้ามีเวลาจะไปอบรมดูงานที่ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับอาชีพของตน
2. เป็นคนขยัน ทำงานทุกวันถ้าไม่เจ็บป่วย โดยจะทำงานวันละ 10 ชั่วโมง โดยเฉพาะเดือนมกราคม หรือเดือนพฤษภาคม ซึ่งเป็นเดือนที่ต้องเตรียมนา หว่านข้าว เขาจะทำงานวันละ 14 ชั่วโมง คือ ตั้งแต่ 6.00 น. – 20.00 น.
3. ไม่ยุ่งเกี่ยวกับอบายมุขทุกชนิด เพราะต้องการเป็นแบบอย่างให้กับลูกและตระหนักว่าอบายมุข จะทำให้ครอบครัวต้องล้มเหลว
4. เป็นคนประหยัดมัธยัสถ์ ไม่ใช้เงินไปในทางที่ผิด การใช้จ่ายแต่ละครั้งจะมีการปรึกษากับครอบครัวเสมอ
5. กล้าทดลองและมีความเป็นตัวของตัวเอง ต้องทดลองทำเอง มั่นใจในสิ่งที่ตัวเองตัดสินใจ

จากปัจจัยภายในตัวของชัยพรทำให้เขาสามารถสั่งสมประสบการณ์ และภูมิปัญญามาอย่างต่อเนื่อง และที่สำคัญเขาสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ โดยมีระบบการเรียนรู้ดังนี้

1. ศึกษา – ดูงาน จากนิสัยที่ชอบใฝ่รู้ ชัยพรชอบศึกษาเอกสาร หนังสือ และไปดูงานในที่ต่าง ๆ เช่น ดูงานการปลูกผักธรรมชาติ การอบรมเชิงปฏิบัติการ การปลูกข้าว การคัดเลือกและผสมพันธุ์ข้าว การทำปุ๋ยหมักชีวภาพ การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ภูมิปัญญากับผู้รู้ และเขามีโอกาสได้เดินทางไปต่างประเทศ ทำให้นำนามวิเคราะห์ และวางแผนในการพัฒนานาการผลิตให้มีศักยภาพสูงขึ้น
2. ทดลองปลูก เมื่อได้องค์ความรู้มาเขานำมาทดลองหรือฝึกปฏิบัติในพื้นที่เล็ก ๆ เช่น ลงข้าวประมาณ 5 ไร่ ในระหว่างการทดลองจะมีการสังเกตการเปลี่ยนแปลงในไร่ นา รวมทั้งดิน แสง น้ำ และผลผลิต จนสามารถเข้าใจวงจรของธรรมชาติได้ เขากล่าวว่า “เหตุที่เกษตรกรทั่ว

ไป ปลูกข้าว ไม่สำเร็จ เป็นเพราะเกษตรกรทั่วไปมักจะตัดวงจรของธรรมชาติ ไม่เข้าใจธรรมชาติ" แม้แต่เขาทุกวันนี้ ยังต้องสังเกตและศึกษาการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติอยู่ตลอดเวลา

3. สรุปผลการทดลอง โดยการบันทึกผลผลิต ค่าใช้จ่าย และสรุปผล การทดลองว่ามี จุดอ่อน – จุดแข็งอย่างไร เช่น การทดลองผสมพันธุ์ข้าวด้วยตัวเอง เมื่อได้ผลผลิตเขาพบว่า พันธุ์ข้าวดังกล่าว มี น้ำหนักดี ผลผลิตดี ด้านทานโรคดี แต่แข็ง จึงมีการผสมพันธุ์ข้าวในปีต่อมา และเก็บไว้ใช้จนถึงปัจจุบัน แต่เป็นที่น่าเสียดายถูกน้ำท่วมทำให้พันธุ์ข้าวที่ปรับปรุงแล้วสูญหายไปหมด

4. การทดสอบซ้ำ หลังจากสรุปบทเรียนแล้วได้มีการทำการทดลองซ้ำและแก้ไขจุดบกพร่อง ที่เกิดขึ้นในครั้งที่แล้ว เพื่อเปรียบเทียบกับครั้งก่อน

5. ปฏิบัติจริง เมื่อผ่านการทดสอบซ้ำแล้วได้ทำการปลูกข้าวในแปลงที่ดินที่คัดเลือกไว้ และขยายจนเต็มพื้นที่

6. ภูมิปัญญาดั้งเดิม ได้มีการถ่ายทอดการทำนาจากรุ่นพ่อถึงรุ่นลูก และช่วยพรได้มี โอกาส รับการถ่ายทอดมาจากคนเฒ่าคนแก่ รวมทั้งคติความเชื่อถึงเรื่องวันทางจันทรคติที่มีผลต่อ การทำนา ทั้งจากพ่อและบันทึกจากโบราณโบราณ ช่วยพรได้บันทึกช่วยจำ และนำมาใช้ในการลง นา แต่ละรุ่น ซึ่งได้ใช้และไม่ปิดบังหากผู้ใดต้องการศึกษาจนถึงปัจจุบัน

การถ่ายทอดความรู้ของชัยพรสู่สังคม

ชัยพรเชื่อว่า การศึกษาการเรียนรู้เป็นสิ่งที่ต้องทำตลอดเวลาไม่สิ้นสุด ควบคู่ไปกับการให้ การถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนความรู้จากผู้หนึ่งไปสู่ผู้หนึ่งจะทำให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ ซึ่งเป็นไปใน สองทิศทาง องค์ความรู้ใหม่จะก่อให้เกิดประโยชน์หากนำไปศึกษาและประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับ ตนเอง ครอบครัว และชุมชน ดังนั้นการถ่ายทอดองค์ความรู้จึงเป็นภารกิจที่เขาต้องทำ เพื่อก่อให้เกิด กระบวนการเรียนรู้ใหม่ และองค์ความรู้ใหม่ โดย

1. การถ่ายทอดองค์ความรู้ภายในชุมชนรอบข้าง ในระยะแรก ๆ ชาวบ้านยังไม่ยอมรับ เทคนิควิธีการของชัยพร เนื่องจากเป็นวิธีที่ต่างไปจากทั่วไป เกษตรกรส่วนใหญ่คุ้นเคยกับการใช้สาร เคมี แต่เมื่อเวลาผ่านไปได้พิสูจน์ให้เห็นว่าเป็นวิธีการที่ดีและได้ผลจึงมีคนทำตาม นอกจากนั้นชัยพร ยังได้เล่าประสบการณ์และพูดคุยกับชาวบ้านเป็นประจำ แต่อย่างไรก็ตาม ชัยพรเองก็ยังมีความรู้สึก ว่า บางครั้งเป็นการยากที่เกษตรกรจะแนะนำเกษตรกรด้วยกันเอง เพราะชาวบ้านจะรู้สึก "กลัวเสีย หน้า" ปัจจุบันมีเกษตรกรที่ทำตามแบบแล้วประมาณ ร้อยละ 30 ในพื้นที่ตำบลบางใหญ่ มีทั้งการ ทำนาแบบปล่อยและใช้สมุนไพร

2. เกษตรกร ผู้สนใจทั่วไป ชัยพรรับแขกที่เป็นเกษตรกรและผู้สนใจเป็นจำนวนมาก ที่มาดูงาน มีการถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์ และแนะนำเครื่องมือต่าง ๆ อยู่เสมอ รวมทั้งเป็น วิทยากรเรื่องการทำนาดำเนินด้านในจังหวัดสุพรรณบุรีและต่างจังหวัดด้วย

3. รัฐ หน่วยงานรัฐได้เชิญชัยพรเป็นวิทยากรเป็นประจำ และปัจจุบันยังเป็นคณะกรรมการช่วยเหลือเกษตรกรผู้ยากจน (อ.ช.ก.) ส่วนกลางและคณะกรรมการนาเข้าจังหวัดสุพรรณบุรี คอยแนะนำและช่วยเหลือเกษตรกรภายในจังหวัดสุพรรณบุรี และมีการถ่ายทอดผ่านสื่อเผยแพร่ต่างๆ เรื่องการใช้สมุนไพรควบคุมศัตรูพืชของกรมส่งเสริมการเกษตรด้วย

4. ยาวชน มีองค์กรเอกชนได้มาดูงานและเชิญชัยพรเป็นวิทยากรให้กับเกษตรกรและเจ้าหน้าที่ในโครงการต่าง ๆ ทั้งในภาคกลางและภาคอื่น ๆ รวมทั้งองค์กรเอกชนได้นำเทคนิคและวิธีการทำนาต้นทุนต่ำ และกระบวนการเรียนรู้ของชัยพรเป็นแบบอย่างในการเผยแพร่และส่งเสริมเกษตรกรทั่วไปด้วย

5. ถ่ายทอดให้กับลูกๆ เขาได้ฝึกให้ลูกรับผิดชอบงานในไร่นา ทำงานร่วมกับพ่อและแม่ เช่น ช่วยเรื่องเครื่องสูบน้ำ หว่านข้าว ให้เด็ก ๆ ได้รับความรู้ว่าการทำนาเป็นอย่างไร และสามารถทำแทนพ่อแม่ได้

บทสรุป

กระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาระบบเกษตรกรรมของชัยพร พรหมพันธุ์ อาศัยความมานะและพร้อมที่จะเรียนรู้เพื่อพัฒนาระบบเกษตรกรรมของตนเอง จากข้อมูลทำให้เห็นว่า กระบวนการเรียนรู้ ของชัยพรนั้น มีปัจจัยเงื่อนไขที่มาจากภายในและภายนอก ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

1. กระบวนการเรียนรู้ที่มาจากภาครัฐ เอกชน และองค์กรพัฒนาเอกชน ชัยพรมีความใกล้ชิดกับระบบการถ่ายทอดและเรียนรู้จากระบบของรัฐมาตั้งแต่ยังเยาว์วัย ด้วยครอบครัวของชัยพรมีความสัมพันธ์ที่ดีกับรัฐและการปกครองท้องถิ่น เนื่องจากบิดาเป็นผู้นำหมู่บ้านและเป็นผู้ที่มีความสามารถในการวิเคราะห์และวิจารณ์ที่สามารถเลือกเอาสิ่งที่มีประโยชน์ทั้งโดยตรงและโดยอ้อมจากการส่งเสริมของภาครัฐ ดังนั้นชัยพรจึงได้มีโอกาสเลือกในการเรียนรู้ การอบรมที่รัฐเป็นผู้ถ่ายทอดให้กับครอบครัว และชุมชนของเขา

แม้ว่าชัยพรเองได้รับผลกระทบโดยตรงจากการส่งเสริมที่ไม่เหมาะสมของเจ้าหน้าที่รัฐ แต่เขาก็สามารถสรุปบทเรียนจากองค์ความรู้ต่างๆ ที่ได้รับจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ และในขณะเดียวกันด้วยลักษณะเฉพาะตัวของชัยพร จึงทำให้เขามีโอกาสมากกว่าเกษตรกรทั่วไป ในการเลือกสรรองค์ความรู้ต่าง ๆ ที่มีอยู่ และในขณะเดียวกันชัยพรยังมีโอกาสในการเรียนรู้ โดยผ่านการอบรมต่าง ๆ มากกว่าอีกหลาย ๆ คน

นอกจากองค์ความรู้ที่ได้รับจากเจ้าหน้าที่ของรัฐแล้ว ด้วยความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นของรัฐและธุรกิจเอกชนจึงทำให้ชัยพรมีโอกาสดำเนินความสัมพันธ์กับธุรกิจเอกชนมากมาย โดยเฉพาะบริษัทที่ส่งเสริมทางด้านเกษตรกรรม ชัยพรจึงนับว่าเป็นผู้หนึ่งที่มีความสัมพันธ์ที่ดีกับภาคเอกชนที่ส่งเสริมเกษตรกรเพื่อธุรกิจทางการเกษตร ดังได้กล่าวแล้วว่า ธุรกิจเอกชนและรัฐได้ใช้ภาพลักษณ์ของชัยพร

ผู้เป็นเกษตรกรที่มุ่งมั่น มีความสามารถ และประสบความสำเร็จในภาคเกษตร เป็นตัวแทนในการส่งเสริมการขายสินค้าที่เกี่ยวข้องกับผลผลิตทางการเกษตร ซึ่งมีความสัมพันธ์และผลประโยชน์ร่วมกัน ชัยพรเองก็ได้มีโอกาสเรียนรู้ ข้อผิดพลาดจากธุรกิจของภาคเอกชน และเห็นถึงข้ออ่อนที่เกษตรกรต้องได้รับข้อมูลที่ไม่ถูกต้องจากหน่วยงานราชการและภาคเอกชน และไม่มีโอกาสเลือกหาหนทางของตนเอง จึงเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ชัยพรได้ตระหนักถึงคุณค่า และความสำคัญที่เขาเองจะต้องเป็นผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้ต่าง ๆ ให้กับเพื่อนเกษตรกรด้วยตนเอง

แม้ว่าทั้งภาครัฐและธุรกิจเอกชนกำลังมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ของชัยพรก็ตาม แต่ก็ยังไม่มากเท่ากับองค์กรพัฒนาเอกชนที่เข้าไปส่งเสริมให้ชัยพรได้เรียนรู้และหาข้อสรุปในการศึกษาทดลองเพื่อพัฒนาระบบเกษตรกรรม ทั้งนี้เพราะชัยพรได้มีโอกาสทดลองและค้นหาแนวทางที่ตนเองต้องการ

จากแนวทางการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมกับการพัฒนาระบบการเกษตรที่ยั่งยืนทำให้ชัยพรได้ตระหนักและเห็นคุณค่าขององค์ความรู้ดังกล่าว ซึ่งเป็นผลให้ชัยพรได้พยายามที่จะถ่ายทอดไปยังเกษตรกรในชุมชน และครอบครัวของตนเอง

2. ชัยพรเป็นเกษตรกรที่มีความมุ่งมั่นและใฝ่รู้ เขาพร้อมที่จะเรียนรู้เรื่องใหม่ ๆ และมีความสามารถในการวิเคราะห์ วางแผนในการจัดระบบเกษตรของตนเอง ให้สามารถประมวลองค์ความรู้ต่าง ๆ และนำมาปรับใช้ในการพัฒนาระบบเกษตรกรรมได้เป็นอย่างดี

แม้ว่าเกษตรกรคนอื่นที่ได้มีโอกาสได้เรียนรู้พร้อมกับชัยพร แต่ส่วนมากไม่สามารถนำมาทดลอง หรือปฏิบัติต่อได้ ด้วยปัจจัยต่าง ๆ โดยเฉพาะความเชื่อมั่นในตัวเอง เกษตรกรจำนวนมากไม่สามารถพัฒนาระบบเกษตรกรรมที่เหมาะสมกับตนเองได้ ส่วนมากจะทำตามกระแสที่ภาครัฐและเอกชนเป็นผู้ส่งเสริม ซึ่งต่างจากชัยพรที่เขาวิเคราะห์และทดลองเปรียบเทียบเพื่อหาสิ่งที่ดีกว่า ดังนั้นชัยพรจึงมักเป็นผู้ค้นพบแนวทางใหม่ ๆ ที่เหมาะสมสำหรับเกษตรกรในท้องถิ่นนั้น

จากปัจจัยและคุณลักษณะของชัยพรจึงเป็นผลให้เขาได้กำหนดระบบการเรียนรู้ และองค์ความรู้ที่ตนเองต้องการเพื่อพัฒนาระบบเกษตรกรรมของตนเอง นอกจากนั้นยังได้ปรับใช้แนวการเรียนรู้ที่เหมาะสม สำหรับถ่ายทอดให้กับคนในครอบครัว เกษตรกรในชุมชน และเกษตรกรทั่วไป

3. ถึงแม้ว่าชัยพรจะเป็นคนใฝ่ศึกษา แต่การที่เขาทำงานมากทำให้มีโอกาสในการรับข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ต่อการทำเกษตรยั่งยืนลดน้อยลง ในขณะเดียวกัน การให้การสนับสนุนด้านข้อมูลข่าวสารของรัฐบาลเกี่ยวกับการทำเกษตรเพื่อการพึ่งตนเองมีน้อยมาก นอกจากนั้นการโฆษณาของบริษัทเคมีภัณฑ์การเกษตรมีมากและมีอิทธิพลต่อเกษตรกร ดังนั้นจึงไม่แปลกที่เกษตรกรทั่วไปจะเชื่อและปฏิบัติตามการขายของบริษัทเคมีภัณฑ์การเกษตร

4. นอกจากนั้น ชัยพรให้ความสำคัญกับกระบวนการถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ เขาเชื่อว่าจะส่งผลให้เกิดการกระจายองค์ความรู้ในแนวระนาบ เกษตรกรที่สนใจจะสามารถนำความรู้ เทคนิคการเกษตรที่รับมาไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมในพื้นที่ของตนเอง

– 30 ไร่ ซึ่งกล่าวได้ว่า ชาวบ้านหนองปรือมีการถือครองที่ดินน้อยเมื่อเทียบกับชาวบ้านแถบบริเวณอื่นๆที่อยู่ห่างไกลจากฝั่งทะเลออกไปบนพื้นที่ราบจนถึงที่ดอนและควนเขา

วิถีชีวิตในชุมชน

ชาวชุมชนหนองปรือผูกพันกับทะเลมากกว่าบนบก ชาวบ้านเปรียบทะเลเหมือนหม้อข้าว ส่วนบนบกมีข้อจำกัดเนื่องจากสภาพดินไม่ดีเป็นดินทราย ปลูกพืชได้บางชนิด เช่น มะพร้าว ปาล์ม น้ำมัน เพราะไม่ต้องดูแลรักษามากและไม่ยุ่งยาก ทนทานต่อสภาพแวดล้อมได้ดี มีการหารายได้เสริม เช่น การเพาะเห็ด การเลี้ยงไก่พื้นเมือง การเลี้ยงปลา เป็นต้น ส่วนการจัดการทรัพยากรทางทะเลจะมีการจัดการใน 2 ลักษณะ คือการจัดการทรัพยากรภายในและภายนอกชุมชน ในการจัดการทรัพยากรภายในชุมชนเป็นเรื่องเกี่ยวกับการทำมาหากินของชาวบ้านในทะเล จะใช้วิธีการยึดหยุ่น การให้อภัยกันในกรณีที่มีการวางอวนซ้อนทับกัน เพราะทะเลเป็นทรัพยากรสมบัติส่วนกลาง เป็นทรัพยากรสาธารณะ ไม่มีเขตปักปันเหมือนผืนดินที่มีเจ้าของ ส่วนการจัดการทรัพยากรภายนอกชุมชนจะมีแกนนำประสานกับองค์กรภายนอก เช่น ส่วนราชการฝ่ายประมง องค์กรพัฒนาเอกชน มีการรณรงค์ให้มีการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง การขอความร่วมมือสนับสนุนการจัดทำปะการังเทียมเพื่อให้ทะเลฟื้นตัว การถ่ายทอดความรู้ด้านการประมงให้แก่นักเรียน นักศึกษาที่มาเข้าค่าย เป็นต้น

ความสัมพันธ์ระหว่างทรัพยากรธรรมชาติกับระบบเกษตรกรรม เนื่องจากชาวบ้านหนองปรือเป็นชุมชนชาวประมงพื้นบ้าน มีเรือขนาดเล็ก มีเครื่องมือจับสัตว์น้ำเฉพาะอย่าง จับเพื่อกิน ที่เหลือจึงขาย วิถีชีวิตอยู่กับทะเล ซึ่งสวนทางกับการทำประมงพาณิชย์ที่ทำการส่งออก โดยใช้เรือประมงขนาดใหญ่ เครื่องมือมีประสิทธิภาพในการทำลายล้างมีสูง เช่น เรืออวนรุน อวนลาก ซึ่งไม่ต่างกับการปลูกพืชเชิงเดี่ยวที่มีเป้าหมายเพื่อขายและส่งออกเช่นเดียวกัน ส่งผลให้ทรัพยากรธรรมชาติเริ่มหมดไป การตื่นตัวของชาวประมงพื้นบ้านมีมากขึ้น เพราะนอกจากจะต้องไปหาปลาไกลแล้ว ยังเสี่ยงชีวิตด้วย ตั้งแต่ปี พ.ศ.2530 เป็นต้นมา การลุกขึ้นต่อสู้ของชาวประมงพื้นบ้านเริ่มก่อตัว และขยายความรุนแรงมากขึ้นจนถึงขั้นมีการใช้อาวุธกับเรือประมงพาณิชย์ แต่ไม่มีผู้บาดเจ็บหรือเสียชีวิต ในปี 2535 ชุมชนหนองปรือได้รับการสนับสนุนให้เกิดการจัดการทรัพยากรชายฝั่งอย่างยั่งยืนจากองค์กรพัฒนาเอกชน มีการรณรงค์เรื่องการอนุรักษ์ทะเล การเจรจาทอรองกับทางราชการห้ามไม่ให้เรือประมงพาณิชย์เข้ามารุกล้ำเขตชายฝั่ง 3,000 เมตร อันเป็นเขตอนุรักษ์สำหรับให้ปลาวางไข่ และเพาะพันธุ์ตาม พ.ร.บ.ประมงแห่งชาติ แต่ไม่ประสบผลสำเร็จมีการรวมตัวเพื่อเจรจากับฝ่ายราชการหลายครั้ง และเข้าร่วมกับเครือข่ายสมาคมพันธ์ประมงพื้นบ้าน 13 จังหวัดภาคใต้ ปัจจุบันการต่อสู้ยังไม่ประสบความสำเร็จ ทะเลยังไม่ฟื้นตัว ชาวบ้านหลายคนมุ่งประเด็นไปที่นักการเมืองที่อยู่เบื้องหลังนายทุนที่ทำประมงพาณิชย์

รายได้และหนี้สิน

ชุมชนบ้านหนองปรือ มีรายได้เฉลี่ย 11,572.96 บาทต่อคนต่อปี โดยแหล่งที่มาของรายได้ส่วนใหญ่มาจากอาชีพหลักที่สำคัญได้แก่ อาชีพทำสวนมะพร้าว ทำประมง ทำสวนปาล์ม สวนยางพารา และจากอาชีพรับจ้าง และรายจ่ายส่วนใหญ่จะนำไปเพื่อการศึกษาของบุตร และการอุปโภคบริโภคในชีวิตประจำวันของครอบครัว

ชาวบ้านส่วนใหญ่มีหนี้สิน โดยมีแหล่งเงินกู้ที่สำคัญคือ สหกรณ์การเกษตร ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ และกู้จากนายทุนเงินกู้ซึ่งเป็นเจ้าของแพปลาหรือเจ้าแก้งเรือ ถ้าพิจารณาสัดส่วนการเป็นหนี้ ชาวบ้านจะเป็นหนี้ในระบบมากกว่านอกระบบ มีการกู้เงินขั้นต่ำตั้งแต่ 3,000 – 5,000 บาท และมียอดเงินกู้สูงถึง 100,000 บาท เงินกู้นอกระบบจะกู้จากเจ้าของแพปลา หรือเจ้าแก้ง โดยเจ้าของแพปลาจะให้เครื่องมือประมงมาใช้ในระบบเงินเชื่อโดยไม่คิดดอกเบี้ย ต่อเมื่อชาวบ้านได้ขายปลาแล้วก็จะหักลบกันไป ปริมาณครัวเรือนที่กู้จากเจ้าของแพปลา และกู้จากชาวบ้านในชุมชนรวมกันแล้วใกล้เคียงกับการกู้ในระบบ การกู้จากชาวบ้านด้วยกัน มีการคิดดอกเบี้ยร้อยละ 7- 10 บาท

ความสัมพันธ์ทางสังคม

ชุมชนบ้านหนองปรือ มีโรงเรียนระดับประถมศึกษา จำนวน 1 แห่ง มีมัสยิด 1 แห่ง มีศูนย์สาธารณสุขมูลฐานชุมชน 1 แห่ง มีศาลาหมู่บ้าน 1 แห่ง หอกระจายข่าว 1 แห่ง และร้านค้า 4 แห่ง มีกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต จำนวน 1 กลุ่ม สมาชิกจำนวน 62 คน มีเงินทุนสะสมทั้งสิ้น 201,250 บาท มีการกู้ยืมไปแล้ว 33 ราย ซึ่งถือว่าเป็นธุรกิจในชุมชน โดยชาวบ้านดำเนินการกันเอง มีกลุ่มผู้ใช้น้ำ จำนวน 1 กลุ่ม มีสมาชิก 46 คน มีเงินกองทุน 70,000 บาท สมาชิกได้ใช้ประโยชน์จากการกู้ยืมจำนวน 13 ราย เป็นเงิน 65,000 บาท มีกองทุนสุขภาพตำบลหมู่บ้าน สมาชิก 32 ราย เงินทุน 48,000 บาท และกองทุนสงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้าน สมาชิก 12 ราย เงินกองทุน 15,414 บาท

บ้านหนองปรือมีเส้นทางถนนดินลูกรังติดต่อถึงกันภายในหมู่บ้าน การเข้าออกหมู่บ้านต้องใช้รถจักรยานยนต์ส่วนตัว ซึ่งส่วนใหญ่ทุกคนมีพาหนะเกือบทุกครอบครัว บางรายมีรถยนต์ มีถนนสายหลักลาดยางผ่านหมู่บ้าน มีรถประจำทางวิ่งผ่านระหว่างอำเภอท่าชนะกับอำเภอลำสนธิ จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นถนนสายเก่าเลียบชายฝั่งทะเล ซึ่งยังอยู่ในสภาพที่ใช้งานได้ดี มีการสัญจรไปมาของผู้คนระหว่างสองจังหวัด ชุมชนบ้านหนองปรือจึงได้รับอิทธิพลจากภายนอกไม่แพ้ชุมชนอื่น ๆ โดยเฉพาะการรุกล้ำเข้ามาแย่งชิงทรัพยากรชายฝั่งของเรือประมงจากพื้นที่ใกล้เคียง เช่น จากอ.หลังสวน จ.ชุมพร จากอำเภอเมืองสุราษฎร์ธานี และจังหวัดต่าง ๆ แถบภาคกลาง ส่วนบนบกอิทธิพลที่เข้ามกระทบกับอาชีพการเกษตร ได้แก่ ปาล์มน้ำมัน รถจักรยานยนต์กลายเป็นพาหนะที่จำเป็น

สำหรับชุมชนแห่งนี้ วิถีชีวิตจึงเปลี่ยนแปลงไปตามผลพวงแห่งการพัฒนาศูนย์ใหม่ ทำให้การพึ่งตนเองในชุมชนเริ่มลดน้อยลง แต่ต้องพึ่งพาทายนอกมากขึ้น

สังคมบ้านหนองปรือเป็นสังคมที่มีวัฒนธรรมร่วมระหว่างชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิม แม้จะมีการนับถือศาสนาที่แตกต่างกัน แต่วิถีชีวิตของชาวบ้านสองกลุ่มยังมีจุดร่วมในการทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น การลงแขกหรือขอแรงในการสร้างบ้านเรือน มีการเชื่อมสัมพันธ์กันระหว่างหมู่บ้านใกล้เคียง เช่น หมู่ 1,5,7 ตำบลท่าชนะ หมู่ 1,2,6 ตำบลคันธุลี และหมู่ 3,4,7 ตำบลวัง ในการร่วมกันตั้งเป็นชมรมเครือข่ายประมงพื้นบ้าน ตลอดแนวชายฝั่งอ่าวท่าชนะ และเครือข่ายสมาพันธ์ประมงพื้นบ้านใน 13 จังหวัดภาคใต้

ความเชื่อและพิธีกรรม

ชาวบ้านหนองปรือมีพิธีกรรมที่สืบทอดมาในปัจจุบันได้แก่ การทำขวัญข้าวเชิญแม่โพสพ ซึ่งทำกันในกลุ่มคนที่ทำนา อิทธิพลของสิ่งเหนือธรรมชาติยังคงมีผลต่อชาวบ้านหนองปรือไม่น้อย แม่โพสพจึงยังคงเป็นสัญลักษณ์ของผู้ให้กำเนิดอาหาร โดยก่อนจะทำพิธีต้องดูฤกษ์วันดี มีหมอฟันบ้านมาทำขวัญ วิธีการคือรวบข้าว 5 กอเข้าหากัน รวบข้าวที่อยู่รายรอบเข้ามาอีก 3 กอ ใน 3 จุด ซึ่งถือว่าเป็นลูกข้าว ตรงกลางมีพุ่มขวัญ ประกอบด้วย ต้นกล้วย ต้นอ้อย ใบร่มข้าว ทางขวายน้ำ ทางกำรวบทั้งใบ ใบชุมเห็ดเทศ ชุมแสง ชุมพู่ ต้นเลื่อง พุทธรักษา ใบน้ำข้าว ใบเงินใบทอง หมากผู้ กำข้าวส่วนในด้วยขวัญ มีขนมแดง ขนมขาว ข้าวเจ้า ข้าวเหนียว ขนมโค ถั่ว งา ไข่ไก่ ปลาหมึกมีหาง กล้วย อ้อยทำเป็นจั่นแล้วผ่าเสี้ยว ใช้ด้ายแดงด้ายขาวพันรอบด้วยขวัญ จากนั้นหมอก็ทำการจตุรพิธเวียน แล้วกล่าวคำทำขวัญ ขณะทำพิธีจะต้องมีกบ เขียด หรือผีเสื้อ กระโดดเข้ามาก่อนแล้วจึงจะทำการผูกที่พุ่มขวัญ ไม่ให้แม่โพสพไปอยู่ที่อื่น

ระบบเกษตรกรรมและการผลิต

อาชีพของชาวบ้านหนองปรือค่อนข้างหลากหลาย เช่น การเลี้ยงสัตว์ ได้แก่ โค กระบือ และไก่ การทำประมงชายฝั่ง การปลูกปาล์มน้ำมัน การทำสวนมะพร้าว ทำนา ทำสวนยางพารา สวนสมุนไพร อาชีพรับจ้าง ค้าขาย และเพาะเห็ด รวมถึงการต่อเรือ ดังนั้น ใน 1 ปี เกษตรกรจะมีกิจกรรมในด้านการเกษตรหลัก ๆ ที่สำคัญติดต่อกัน

ชาวบ้านหนองปรือมีกลุ่มคนสองวัฒนธรรมอาศัยร่วมกันอยู่ คือกลุ่มคนที่นับถือศาสนาพุทธ และกลุ่มที่นับถือศาสนาอิสลาม เป็นที่น่าสังเกตคือเกษตรกรบ้านหนองปรือที่เป็นชาวไทยมุสลิมส่วนมากจะมีอาชีพหลักคือ การทำประมงและไม่มีการทำสวน ส่วนใหญ่ไม่มีที่ดินสำหรับการเพาะปลูกหรือสร้างสวน มีที่ดินเฉพาะปลูกบ้านเรือนเท่านั้น ส่วนชาวไทยพุทธนิยมการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์

การทำประมง

ในการเรียนรู้อาชีพประมง ลูกหลานชาวประมงเมื่ออายุ 10 ปีขึ้นไป จะติดเรือไปกับพ่อแม่ และได้เรียนรู้วิธีจับปลา การใช้เครื่องมือ การได้สัมผัสทะเล การปลดปลานอกจากแหหรืออวน หากปลาทุกขุมมีการลอยอวนบริเวณริมฝั่ง น้ำไม่ลึก ลูกชาวประมงอายุ 7-8 ขวบจะนั่งบนบ่าของผู้เป็นพ่อ เรียนรู้วิธีการสาวอวนการวางอวนพร้อม ๆ กันไปในเวลาออกหาปลา เป็นการเรียนรู้เองของชีวิต ชาวประมงตั้งแต่เกิดจนตาย ซึ่งไม่มีการสอนการเรียนรู้ในสถาบันการศึกษา การเรียนรู้อาชีพการทำประมงพื้นบ้านจึงเป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ท่ามกลางวิถีชีวิตจริงของธรรมชาติ มีทะเลเป็นสถานที่เรียนรู้ และมีการสืบทอดต่อเนื่องอย่างไม่ขาดสาย เป็นการเพิ่มพูนทักษะและประสบการณ์ที่ยาวนาน เป็นการสั่งสมภูมิปัญญาที่มีมาหลายชั่วอายุคน สิ่งสำคัญในการทำประมงพื้นบ้านของชาวประมงจะมีโมโนลิ่งสูง จะจับปลาเฉพาะตัวโตเท่านั้น และจะมีการปล่อยปลาตัวเล็กกลับคืนสู่ท้องทะเล ซึ่งต่างจากประมงพาณิชย์ที่จับปลาทุกชนิดโดยไม่ละเว้น ทำให้สัตว์น้ำหมดไปอย่างรวดเร็ว เป็นเพราะความโลภและขาดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ของบรรดานายทุนเจ้าของเรือประมงพาณิชย์

รายได้จากการจับปลาของชาวประมงขนาดเล็กบ้านหนองปรือไม่แน่นอน บางวันขายได้ 200-300 บาทต่อครอบครัว บางวันสามารถจับปลาขายได้ 800-1,000 บาท แม้ราคาสัตว์น้ำจะสูง แต่ไม่มีปลาจะให้จับปัจจุบันชาวบ้านมีความสนใจที่จะปรับเปลี่ยนการทำประมงที่อิงอยู่กับธรรมชาติมาเป็นการเพาะเลี้ยงชายฝั่ง โดยการไปศึกษาการเพาะเลี้ยงจากเพื่อนบ้านในหมู่ที่ 2 ตำบลคันธุลี ซึ่งขยายการเลี้ยงจาก 1 ราย เป็น 10 ราย

ชนิดและลักษณะของเครื่องมือประมงที่ใช้จับสัตว์น้ำ

ในบริเวณอ่าวท่าชนะประกอบด้วยเครื่องมือการทำประมงเฉพาะ แตกต่างจากเครื่องมือประมงในท้องถิ่นอื่น ได้แก่ อวนลอยปู อวนลอยกุ้ง อวนปลาทุ อวนปลาทราย ลอบปลาหมึก เบ็ดราว อวนเข็น อวนเดิน เบ็ดตกหมึก เบ็ดลาก กระจงรุนเคย ดังรายละเอียดดังนี้

1. อวนลอยปู เป็นอวนลอยชนิดหนึ่ง มีลักษณะเช่นเดียวกับอวนลอยทั่วไป เป็นอวนที่มีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าค่อนข้างยาว ขนาดด้านบนยาว 20-24 เมตร ลึก 4-5 เมตร เครื่องมือนี้ใช้ในเวลากลางคืนเดือนมืด โดยชาวบ้านจะเริ่มออกเรือตั้งแต่ 5-6 ค่ำ จนถึง 9 ค่ำ โดยวางอวนติดกับกระแสน้ำ ตอนรุ่งสว่างจึงกู้อวนปลดสัตว์น้ำที่ติดอวนใส่เรือกลับบ้าน

2. อวนลอยกุ้ง เป็นเครื่องมืออวนลอยชนิดหนึ่งที่ได้ดัดแปลงไปเพื่อให้เหมาะสมสำหรับจับกุ้ง เช่น ตาอวนมีขนาดใหญ่ และใช้เส้นในล่อนเล็ก นิยมใช้กันทั่วไปตามชายฝั่งทะเลขึ้น ๆ พื้นที่ท้องทะเลเป็นโคลน เครื่องมือนี้มักใช้ทำการประมงในเวลากลางคืนเดือนมืดและเดือนหงาย ทั้งในเวลาขึ้นและลง ชาวประมงจะนำเรือไปบริเวณชายฝั่งทะเลที่มีน้ำตื้น พื้นที่ท้องทะเลเป็นโคลน น้ำค่อนข้างขุ่น เริ่มต้นจากชาวประมงจะปรับสายทุ่นให้ได้ระยะที่ต้องการให้อวนลอยอยู่ในน้ำเหนือพื้นดินเล็กน้อย หรือถึงพื้นดินตามความลึกของพื้นที่นั้น เมื่อชาวประมงคิดว่าบริเวณนี้มีกุ้งชุกชุมก็จะปล่อย

อวนลงน้ำ ส่วนปลายด้านคร่าวบนอีกข้างหนึ่งจะผูกยึดไว้กับเรือ ปล่อยให้อวนลอยอยู่ลึกพักใหญ่ก็จะกู้อวน คืบหนึ่งชาวประมงจะกู้อวน 4-5 ครั้ง สิ่งที่ชาวประมงต้องระวังคือเมื่อติดปูมาต้องรีบปลดออก เพราะปูจะหนีบอวนขาดทำให้อวนเสียหายได้

1.3 อวนปลาทุ เป็นเครื่องมืออวนล้อมที่มีขนาดค่อนข้างใหญ่ชนิดหนึ่ง ใช้ล่อมจับปลาในเวลากลางคืนเดือนมืด มีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าค่อนข้างยาว อาศัยการเห็นประกายน้ำจากฝูงปลาในเวลากลางคืนเดือนมืด โดยการทิ้งอวนโอบล้อมฝูงปลา และต้อนน้ำให้ปลาตกใจเข้ามาติดตาอวนปลาทุ

1.4 อวนปลาทราย มีลักษณะเป็นเครื่องมืออวนลอย คล้ายอวนลอยกุ้ง ดัดแปลงให้เหมาะสมกับปลาทราย ใช้ในเวลากลางคืนเหมือนอวนลอยปู

1.5 ลอบปลาหมึก มีลักษณะเป็นกับดักครึ่งวงกลม ยาวประมาณ 1.20 เมตร ใช้ดักปลาหมึกวางไว้ตามชายฝั่งที่มีปลาหมึกชุกชุม ทั้งไว้ทั้งกลางวันและกลางคืน ส่วนประกอบคือ ใช้ไม้ทำโครงแล้วใช้เนื้ออวนหุ้ม ใช้ไม้ไผ่ทำเป็นท่อน ขนาดกว้าง 0.50 เมตร ยาว 1.20 เมตร มีกระสอบทรายถ่วง ตาข่ายในล่อนขนาดตาข่ายกว้างประมาณ 1 นิ้ว โครงส่วนบนทำเป็นปากเพื่อล่อให้ปลาหมึกเข้าไปกินเหยื่อ วิธีใช้เครื่องมือคือ นำลอบไปวางไว้บริเวณชายฝั่ง ใส่เหยื่อปลาลงในลอบวางไว้เหมือนลอบปู แต่วางไว้หลายวัน แล้วไปกู้เอาแต่เฉพาะปลาหมึก ส่วนลอบทิ้งไว้จนปลาหมึกไม่เข้า จึงนำลอบขึ้นมาขัดตะไคร่น้ำออกครึ่งหนึ่ง แล้วจึงนำไปวางต่อ ถ้ามีโคลนหรือตะไคร่น้ำและตัวลอบวางถึงพื้นดินปลาหมึกจะไม่เข้า ลอบหมึกจะต้องให้ลอยสูงกว่าพื้นดิน

1.6 เบ็ดราว เป็นเบ็ดราวธรรมชาติที่ใช้เหยื่อ ใช้ทำการจับสัตว์น้ำในทะเลทั่วไปอย่างแพร่หลาย มีส่วนประกอบคือ สายคร่าวเบ็ด สายห้อยหรือสายกิ่ง ตัวเบ็ด ท่อนไม้กระบอกไม้ไผ่ สมอไม้ ขนาดกลาง และเหยื่อปลาสด ใช้วางได้ทั้งในเวลากลางวันและกลางคืน เมื่อถึงบริเวณที่ต้องการชาวประมงจะผูกปลายคร่าวเบ็ดกับสมอไม้และท่อนธรรมชาติไม้ไผ่ ทั้งสายเบ็ดพร้อมกับแจวเรือขวางกระแสน้ำเป็นมุมฉาก วางเบ็ดจนถึงอีกด้านหนึ่ง จะทิ้งสมอและท่อนเช่นเดียวกันกับครั้งแรกตอนดับหนึ่ง ๆ นั้น ผูกสายท่อนกับลูกท่อนเพิ่มขึ้นอีกดับละ 1 ลูก หลังจากนั้นทำการเกี่ยวเหยื่อและหมั่นทำการกู้ดู จับปลาที่ติดเบ็ด และเปลี่ยนเหยื่อ

1.7 อวนเข็น มีลักษณะเป็นเครื่องมืออวนหัตถ์ขนาดเล็กชนิดหนึ่งที่ชาวไทยมุสลิม นิยมใช้กันโดยทั่วไปตามริมฝั่งทะเลที่เป็นหาดทราย อวนเข็นประกอบด้วยเนื้ออวน ตาปะข้างบน ตาปะข้างล่าง เชือกคร่าวอวนบน เชือกคร่าวอวนล่าง ลูกกระสง ตะกั่ว และไม้จิ้งกมขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 4 เซนติเมตร ยาวอันละ 2.15 เมตร จำนวน 2 อัน ผูกปลายปีกของอวนทั้งสองด้าน ด้านละ 1 อัน โดยเชือกคร่าวอวนบนและเชือกคร่าวอวนล่างให้ยาวออกมา ปากปลายอวนยาว 75 เซนติเมตร วิธีใช้เครื่องมือคือชาวประมง 2 คนจับปลายอวนข้างละ 1 คน ทำการลากอวนไปตามริมหาด ความ

ลึกประมาณ 0.50 -1.20 เมตร ลากวนไปจนเห็นว่าพามีปลาก็จะลากเครื่องมือขึ้นหาด และเก็บสัตว์น้ำที่ตกอยู่ในท้องวน

1.8 เบ็ดตกหมึก เป็นเครื่องมือเบ็ดชนิดหนึ่ง ใช้ทำการตกปลาหมึก นิยมใช้กันในหมู่ชาวไทยมุสลิมภาคใต้ ลักษณะประกอบไปด้วยเบ็ดไม่มีเงี่ยงที่ทำด้วยลวดแหลม ผูกติดกันเข้าเป็นจำนวนหลายตัว และใช้เหยื่อผูกติดด้านบนของตัวเบ็ด เมื่อปลาหมึกมากินเหยื่อก็ใช้กระดูกให้ติดตัวปลาหมึกขึ้นมา วิธีการใช้เครื่องมือเบ็ดตกหมึก มักจะใช้เวลากลางวันและกลางคืนเดือนมืด ถ้าเป็นกลางคืนเดือนมืดชาวประมงจะใช้แสงไฟเป็นเครื่องล่อให้ปลาหมึกขึ้นมาที่ตื้นจะได้ทำการตกได้สะดวก ชาวประมงจะออกเรือถึงบริเวณที่จะทำการประมง ทอดสมอเรือไว้และหย่อนสายเบ็ด ทำการตกโดยสังเกตว่า ถ้าสายเบ็ดกระดูกมือเขาก็กะทำการกระดูกขึ้นมา ในเวลากลางคืนนั้นเมื่อมีแสงไฟช่วยทำให้ปลาหมึกขึ้นมาตื้น ทำให้การกระดูกได้ผลดีกว่ากลางวัน

1.9 เบ็ดลาก เป็นเครื่องมือที่นิยมใช้กันอย่างแพร่หลายบนฝั่งตะวันออกของอ่าวไทย ในการลากปลาชนิดต่าง ๆ เช่น ปลาอินทรี ปลาตะลึง ปลาน้ำดอกไม้ เป็นต้น มีชื่อเรียกกันออกไปว่า เบ็ดลากปลาอินทรี เบ็ดลากอินทรี เบ็ดลากปลาตะลึง เบ็ดตะลึง เป็นเครื่องมือเบ็ดธรรมดา ซึ่งเกี่ยวเหยื่อปลาสด ลากไปตามความเร็วของเรือ ปลาเห็นเหยื่อจึงไล่จับ

1.10 ระวังะรูนเคย เป็นเครื่องมือจับเคยชนิดหนึ่ง ซึ่งนิยมใช้กันแพร่หลายในทะเลตื้น ๆ เมื่อถึงฤดูกาลที่เหมาะสมคือช่วงเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนมีนาคมของทุกปี จะมีสัตว์น้ำเล็ก ๆ ที่เรียกว่า กุ้งเคยสำหรับทำกะปิ

วิธีการใช้ระวังะรูนเคย ชาวประมงใช้หัวระวังะรูนเคยเข้ากับคันระวังะทั้งสองข้าง และทำการไล่หรือรูนไปข้างหน้า ตัวเคยปะทะวนจะเข้าสู่กันดัลง และชาวประมงจะปล่อยให้คันระวังะลอยขึ้นมาพร้อมกับชาวประมงจะหยุดไล่ชั่วคราวมาทำการไล่วนหน้าระวังะ ไล่ให้เคยอยู่กันดัลง และเมื่อเห็นว่ามีเคยมาก ๆ เขาก็จะเก็บปลายกันดัลง นำเคยออกจากกันดัลงเรือ และทำการไล่ต่อไป เวลาไล่หรือรูนนิยมในเวลากลางวัน หากลมสงบก็จะรูนกันทั้งวัน

เครื่องมืออื่น ๆ ที่พบในอ่าวท่าชนะได้แก่ ลอบวางปู วนรูน วนลาก ไตหมึก ส่วนเรือที่ชาวประมงใช้อยู่มี 2 ลักษณะ คือเรือเล็ก สำหรับชาวประมงพื้นบ้าน ส่วนเรือใหญ่สำหรับชาวประมงพาณิชย์ ลักษณะเรือบ่งบอกถึงการใช้เครื่องมือ เรือเล็กและเครื่องมือขนาดเล็กจะไม่ทำลายสัตว์น้ำ ส่วนเรือใหญ่และเครื่องมือขนาดใหญ่เป็นการทำลายพันธุ์สัตว์น้ำ และไม่นำไปสู่การฟื้นฟูทะเล

ปัจจุบันเครื่องมือทำการประมงของชุมชนบ้านหนองปรือเหลือเพียงไม่กี่ชนิด หากปล่อยให้สภาพทะเลประสบปัญหาดังที่กล่าวไว้ในตอนต้น ใครคือคนกลางที่จะจัดการทรัพยากรอย่างเป็นธรรม และนำไปสู่ความยั่งยืน

การทำประมง

การทำการเกษตรบนบก เป็นการปลูกพืชในรูปแบบพืชเชิงเดี่ยว ได้แก่ มะพร้าวและปาล์มน้ำมัน สวนยางพารา มีรูปแบบการผลิตปลูกเป็นแถวเป็นแนว มีการบำรุงรักษาด้วยการใส่ปุ๋ยเคมีลงไปเพื่อเพิ่มผลผลิต ในปี 2543 ปาล์มน้ำมันเริ่มเก็บเกี่ยวได้บ้างแล้ว แต่ส่วนใหญ่ยังไม่ได้รับผลผลิต เพราะเป็นปาล์มรุ่นใหม่เพิ่งปลูก ต้องรอเวลาอีกประมาณ 4-5 ปี จึงจะให้ผลผลิต มีการเลี้ยงไก่ โค กระบือ การปลูกผัก การทำนา ทำไร่ เลี้ยงปลาในบ่อ แต่เป็นระบบเกษตรกรรมที่ยังไม่เข้มข้น มีการใช้ปัจจัยการผลิตน้อย อาศัยธรรมชาติค่อนข้างมาก ทำเพื่อการอยู่รอดมากกว่าการทำเพื่อขาย เพราะมีข้อจำกัดด้านสภาพพื้นที่ ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ เป็นดินที่ทับถมจากทะเล เป็นดินทรายส่วนใหญ่

ชาวบ้านหนองปรือมีการดำรงอยู่ได้เพราะอาชีพการเกษตรทั้งบนบกและในทะเล คอยสนับสนุนซึ่งกันและกัน แม้ทะเลวิกฤติ แต่ชาวบ้านก็มีทางออก บ้างหันไปรับจ้างตัดทะเลลายปาล์ม บ้างก็ไปสร้างสวน ปลูกพืช บ้างก็ไปขุดบ่อเลี้ยงปลา

พัฒนาการของระบบเกษตรกรรม

ในอดีตเมื่อปี พ.ศ. 2500 อาชีพหลักของบ้านหนองปรือ คือการทำสวนมะพร้าว และการทำประมง โดยใช้OWNทับตลิ่งและโป๊ะ มีสัตว์น้ำชุม เช่น ปลาตูก ปลาฉลาม ปลาทุ โดยใช้เรือพาย และเรือแจวเป็นพาหนะในการจับปลา มีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย มีความสุข ประชากรน้อย ทรัพยากรอุดมสมบูรณ์ เพียงจับปลาบริเวณใกล้ตลิ่งก็ได้ปลา ไม่ต้องเสี่ยงชีวิตในการออกไปหาปลาไกล ๆ

ในปี พ.ศ.2510 มีการพัฒนาเครื่องมือประมงจากOWNทับตลิ่ง เป็นOWNปูและOWNปลา พัฒนาพาหนะจากเรือแจวเป็นเรือหางยาว ทำให้ออกไปจับสัตว์น้ำได้ไกลมากขึ้นประมาณ 1 กิโลเมตร ส่วนการปลูกพืช ยังมีการทำนา ปลูกมะพร้าว โดยไม่ต้องใส่ปุ๋ยเคมีแต่อย่างใด เพราะดินมีความอุดมสมบูรณ์

ในปี พ.ศ.2520-2530 สัตว์น้ำพวกกุ้งแชบ๊วย ปลาหลังเขียว ปลาทุ ปลาแป้น และปูม้าชุม เริ่มมีเรือประมงพาณิชย์ เช่น OWNรุน OWNลาก เข้ามาจับสัตว์น้ำบริเวณชายฝั่งที่ชาวประมงพื้นบ้านใช้เป็นแหล่งอาหารสำคัญ ช่วงนี้ชาวบ้านรู้สึกที่สัตว์น้ำเริ่มลดลงและหายไป บางครอบครัวประสบปัญหา มีการขายเรือ เลิกการทำประมง ไปขายนาโบหรือขายของเร่ตามสถานที่ต่าง ๆ ทั้งใกล้และไกล ชาวบ้านเริ่มมีการรวมกลุ่มและแกนนำหลายคนเริ่มมานั่งทบทวนหรือร่วมกันแก้ไขปัญหา โดยเริ่มทำปะการังเทียมดักเรือOWNรุน

ช่วงปี พ.ศ.2530-2534 อ่าวท่าชนะเริ่มขาดแคลนสัตว์น้ำ เพราะการรุกรานของเรือประมงพาณิชย์ที่ปฏิบัติผิดกฎหมายประมงเข้ามาจับสัตว์น้ำในเขตบริเวณชายฝั่งในระยะ 3,000 เมตร ทำให้ชาวประมงพื้นบ้านซึ่งมีเรือขนาดเล็กจับปลาไม่ได้ นำไปสู่ความขัดแย้งในการทำมาหากินระหว่าง

เรือประมงพาณิชย์ซึ่งเป็นนายทุนผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจดีกับชาวประมงพื้นบ้านซึ่งเป็นเกษตรกรยากจนมีเรือขนาดเล็ก

ช่วงปี พ.ศ.2540 - ปัจจุบัน เป็นช่วงที่ประเทศไทยประสบภาวะวิกฤติเศรษฐกิจ รัฐบาลต้องลดค่าเงินบาทลง ทำให้เศรษฐกิจของประเทศในภาพรวมประสบปัญหา ธนาคารไม่ปล่อยเงินกู้ การว่างงานเริ่มเกิดขึ้น เฉพาะชุมชนชาวประมงพื้นบ้าน สิ่งที่เป็นผลกระทบโดยตรงกลับเป็นเรือประมงพาณิชย์ที่เข้ามาจับสัตว์น้ำในบริเวณชายฝั่งอย่างต่อเนื่อง ทำให้ทรัพยากรชายฝั่งเริ่มน้อยลง และนำเข้าสู่จุดเสื่อมโทรมอีกครั้งหนึ่ง บางรายต้องขายเรือและไปทำงานรับจ้าง ผู้ขายไปขายนาโบ ส่วนผู้หญิงเข้าโรงงานไปเป็นกรรมกร และรับจ้างแกะปูของนายทุนที่บ้านน้ำกระจาย ชาวประมงต้องพบกับความลำบาก ไม่มีปลาในทะเล ส่วนที่ดินมีน้อย ประมาณ 1-2 ไร่ โดยเฉพาะชาวไทยมุสลิมมีได้เฉพาะเพื่อปลูกบ้านอาศัยเท่านั้น ซึ่งต่างจากชาวไทยพุทธที่บางรายมีที่ดินหลายไร่พอเพียงต่อการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ได้ ในปี 2542 เมื่อปลาลม้าน้ำมีราคาดีเกษตรกรส่วนหนึ่งในอำเภอท่าชนะหันไปนิยมปลูกปลาลม้าน้ำกันมากและแพร่หลายมาสู่หมู่ที่ 8 บ้านหนองปรือ ตำบลท่าชนะ โดยซื้อทะเลายปลาลม้าน้ำที่เหลือจากโรงงานของเอกชนมาทำการเพาะ นอกจากนั้นชาวบ้านหลายรายหันไปเพาะเห็ดฟางในสวนมะพร้าวซึ่งเป็นพื้นที่เกษตรดั้งเดิม เพื่อเป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้บ้าง

ลักษณะและวิธีการทำประมงที่นำไปสู่การจัดการทรัพยากรที่ยั่งยืนของชาวบ้าน

การทำประมงของชาวประมงพื้นบ้านเพื่อการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำและทรัพยากรธรรมชาติทางทะเล ซึ่งถือว่าเป็นการทำประมงที่ถูกวิธี เป็นการให้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน ดังนี้

ลักษณะการทำประมงขึ้นอยู่กับฤดูกาลเป็นสำคัญ เพราะฤดูกาลเป็นตัวกำหนดปริมาณและชนิดของสัตว์น้ำว่ามีปริมาณมากน้อยเพียงใด เช่น ปลาทรายจะมีมากในช่วงเดือนธันวาคมถึงเดือนมีนาคมหรือเดือนมกราคมไปจนถึงเดือนกุมภาพันธ์ ปลาทุจะมีมากในช่วงเดือน 8 หรือเดือนสิงหาคม ส่วนปูม้าสามารถจับได้ตลอดทั้งปี แต่ก็จับได้มากที่สุดในช่วงเดือน 4 ถึงเดือน 5 หรือเดือนเมษายนจนถึงเดือนพฤษภาคม ในการทำประมงที่ถูกวิธี ชาวประมงพื้นบ้านจะจับเฉพาะปลาดัวใหญ่ มีการกำหนดขนาดของเครื่องมือ เช่น ถ้าเป็นอวนอย่างน้อยต้องตาห่างขนาด 3 นิ้ว ถ้าเป็นอวนปลาควรมีขนาดตาห่างกันเกือบ 2 นิ้ว เพื่อจะได้จับปลาดัวขนาดใหญ่

ตัวอย่างการทำประมงที่ถูกวิธีเช่น ในการวางอวนปลาทราย วิธีการวางอวนจะวางตามทางน้ำ ขณะที่อวนลอยอยู่ที่ใช้ไม้กระทุ้งน้ำ มีลูกตะกั่วเป็นทุ่นอยู่ด้านล่าง แล้วใช้ไม้กระทุ้งในบริเวณที่มีปลาทรายอาศัยอยู่ ปลาทรายก็จะมาติดอวน การวางอวนปลาทรายควรวางห่างจากฝั่งประมาณ 3,000 เมตร

ในการวางอวนจับกุ้งแชบ๊วย ชาวประมงพื้นบ้านจะวางอวนตามแนวขวาง ในเวลาที่น้ำขึ้นน้ำลง ลูกตะกั่วที่อยู่ตรงปลายอวนก็จะถึงพื้น กุ้งจะติดตัวขึ้นมาติดอวน

ในการวางอวนปู ชาวประมงจะเริ่มออกไปวางอวนปูตั้งแต่ตอนใกล้รุ่ง หรือตอนเช้ามืด เพราะถ้าวางสายไปก็จะต้องกลับมาสาย แดดจะร้อน อวนที่ชาวประมงนำไปวางมีความยาวประมาณ 60- 80 เมตร ต่อหนึ่งหัว ในแต่ละหัวจะมีตาอวนขนาด 4 นิ้วต่อหนึ่งตา มีการผูกธงไว้ที่หัวอวนเพื่อเป็นสัญลักษณ์ว่าในบริเวณนี้มีการวางอวน เรือประมงขนาดใหญ่จะไม่เข้ามาจับปลาบริเวณนี้ เมื่อปล่อยลงลงไปก็จะปล่อยอวนตามลงไป โดยอวนที่ปล่อยลงไปปลายอวนจะมีตะกั่วเป็นทุ่นไว้ เพื่อคอยกระทุ้งน้ำเวลาน้ำขึ้น น้ำลง ปูก็จะมาติดอวนง่าย เมื่อปล่อยอวนลงไปจนหมดทุกหัวแล้ว ในส่วนปลายของอวนหัวสุดท้ายก็จะผูกธงไว้อีกข้างหนึ่ง เพื่อเป็นการรู้ขอบเขตที่แน่นอนว่าปล่อยอวนตั้งแต่บริเวณไหนถึงจุดไหน ซึ่งขณะที่ปล่อยอวนก็จะปล่อยลงตามกระแส น้ำเรือก็จะขับเคลื่อนไปอย่างช้า จนกว่าอวนจะหมดทุกหัวก็เดินทางกลับเข้าฝั่ง เรือเล็กอาจจะวางได้ไม่ไกล เรือใหญ่อาจจะวางได้ระยะทางถึง 10 กิโลเมตร หลังจากวางอวนเสร็จ วันรุ่งขึ้นในช่วงเช้ามืดชาวประมงจึงจะออกไปเก็บอวน ใช้เวลาประมาณ 1- 2 ชั่วโมง ในการเก็บอวน โดยสาวขึ้นมาทีละหัวจากพื้นน้ำ ส่วนที่มีปูจะแยกไว้ด้านหนึ่ง ขณะที่สาวอวนจะเห็นสัตว์น้ำหลายชนิดติดขึ้นมาด้วย เช่น ตัวกั้ง ปลาหมึก และปลาอื่น ๆ อีกหลายชนิด เมื่อสาวอวนเสร็จก็เดินทางกลับเข้าฝั่ง

ในการวางอวนแต่ละครั้งพ่อและแม่จะนำลูกไปด้วย หรือบางครั้งพ่อไปวางกับลูก ในรายที่ลูกยังเล็กอายุประมาณ 5 ขวบ ลูกจะนั่งบนไหล่ทั้งสองข้างของผู้เป็นพ่อ ขณะที่วางอวนและสาวอวน เด็กจะเรียนรู้วิธีจับปลา วิธีการวางอวน การสาวอวนแม่จะทำได้แต่เด็กได้เห็น ได้เรียนรู้ เมื่อโตขึ้นได้รับการศึกษาประถม 1- 5 เด็กจะหาปลาเป็น เมื่อจบประถมปีที่ 6 แล้ว ก็จะมาทำประมงสืบต่อจากพ่อ เด็กผู้หญิงก็จะเรียนรู้การแกะเนื้อปู การต้มปู การคัดเลือกปลาร่วมกับแม่ที่บ้าน หรือบริเวณชายหาด เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ถ่ายทอดในระดับครอบครัวจากพ่อและแม่สู่ลูก เป็นภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์จริงในวิถีชีวิต ซึ่งถือว่าเป็นการศึกษาจากทะเล เรียนรู้จากทะเล สัมพันธ์กับทะเลและพึ่งตนเองได้จากทะเล โรงเรียนหรือสถาบันการศึกษาไม่มีหลักสูตรและวิธีการสอนเช่นดังกล่าวมา นี่คือการเรียนรู้การทำประมงที่ถูกวิธีโดยชาวประมงและเพื่อชาวประมงในการสืบสานภูมิปัญญา จากคนรุ่นเก่าสู่คนรุ่นใหม่

ความคิดความเชื่อ

การอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง เป็นความคิดที่เกิดจากจิตสำนึกของคนในชุมชนที่ประสบปัญหาวิกฤติในเรื่องของความมั่นคงของอาหารจากทะเล ซึ่งเปรียบเสมือนหม้อข้าวของตนเองที่กำลังถูกทำลาย โดยมีอิทธิพลจากการแลกเปลี่ยนข้อมูลวิกฤติสิ่งแวดล้อมร่วมกับนักพัฒนาจากองค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ ผู้นำชาวบ้านในท้องถิ่น และกระแสสิ่งแวดล้อม ทำให้ชาวประมงต้องตระหนักในวิกฤติและหาทางออก พร้อมกับการมองหาคุณค่าของอาชีพที่ตนทำอยู่ว่า นี่คือการดำรงอยู่อย่างยั่งยืน ไม่ทำลายล้างทรัพยากร และสามารถใช้ได้ยาวนาน แต่ในทางกลับกัน การเข้ามาของพืชตัวใหม่บนพื้นที่บก เช่น ปาล์มน้ำมัน เกษตรกรมุ่งไปที่เป้าหมายราคาขายได้สูงเพื่อการอยู่รอดใน

อนาคต อิทธิพลด้านข้อมูลและวิธีการส่งเสริมจากเจ้าหน้าที่รัฐมีส่วนทำให้แนวคิดของชุมชนเปลี่ยนไป ฉะนั้นแนวคิดของชาวประมงพื้นบ้าน นอกจากความอยู่รอดอันเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานแล้ว ยังจะต้องมีภูมิปัญญาสั่งสมประสบการณ์ที่มากพอและที่สำคัญคือมโนธรรมสำนึกต่อธรรมชาติ

ในทัศนะของชาวประมงพื้นบ้าน หมายถึงการทำประมงหรือประกอบอาชีพการทำประมงที่ถูกต้อง เป็นการจับสัตว์น้ำในรูปแบบเฉพาะ ไม่ทำให้ปลาสูญพันธุ์ ตลอดจนการใช้เครื่องมือที่ไม่ทำลายล้างปลาตัวเล็กและวัยอ่อนให้หมดไป เป็นการทำประมงที่นำไปสู่ความยั่งยืน มีกินตลอด สัตว์น้ำไม่หมดพันธุ์

การทำงานร่วมกับเครือข่ายและสาธารณะชน

ช่วงปี 2535-2540 มีองค์กรพัฒนาเอกชนเข้าไปทำงานด้านอนุรักษ์ ทำให้เกิดการรวมตัวที่ชัดเจนขึ้นเป็นกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งอ่าวท่าชนะ 7 หมู่บ้าน ในตำบลท่าชนะและตำบลใกล้เคียง มีการตั้งปะการังเทียมโดยความร่วมมือของชาวประมงพื้นบ้าน และเจ้าหน้าที่จากองค์กรพัฒนาเอกชน ทำให้ทะเลฟื้นตัว มีสัตว์น้ำเพิ่มขึ้น ผู้ที่ไปขายสินค้าเร่ในต่างพื้นที่และต่างจังหวัดต่างทยอยกันกลับหมู่บ้าน ชาวบ้านมีรายได้เพิ่มขึ้นอย่างชัดเจน กรรมการกลุ่มมีความเข้มแข็ง แกนนำบางคนได้เข้าร่วมเป็นกรรมการสมาพันธ์ชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้ เพื่อหาพันธมิตรร่วมในระดับภาค นักเรียน นักศึกษา เยาวชนจากสถาบันการศึกษาให้ความสนใจเข้าไปศึกษาเข้าค่าย เพื่อศึกษาเรียนรู้ระบบนิเวศชายฝั่ง ตลอดจนวิถีชีวิตชาวประมง กระแสการรักษาสิ่งแวดล้อมพุ่งสูง คนในสังคมเริ่มตระหนักและเห็นความสำคัญ ส่งผลให้ส่วนราชการให้การสนับสนุนในด้านงบประมาณ จัดทำปะการังเทียมเสริมแก่ชาวบ้าน มีการจัดประชุม สัมมนาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมมากขึ้น ท้องถิ่นมีการเรียนรู้ร่วมกัน มีการเชื่อมโยงเครือข่ายองค์กรต่างๆ ทั้งในพื้นที่และในต่างจังหวัด จนเกิดเครือข่ายระดับภาค มีการก่อตัวเกิดเป็นสมาพันธ์ประมงพื้นบ้านภาคใต้ที่มีการดำเนินการพัฒนามาอย่างต่อเนื่อง มีกลุ่มออมทรัพย์เพื่อสร้างสวัสดิการแก่ชาวประมงด้วยกัน

บทสรุป

ชุมชนบ้านหนองปรือเป็นชุมชนเก่าแก่ ระบบเกษตรกรรมและกระบวนการเรียนรู้ของเกษตรกรจึงมีพัฒนาการมาเป็นระยะเวลายาวนานเช่นกัน ด้วยระบบนิเวศที่มีทั้งทะเลและบนบก วิถีชีวิตจึงดำรงอยู่ภายใต้ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การประกอบอาชีพประมง การปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ แต่จากผลพวงของการพัฒนาและส่งเสริมตามนโยบายการเร่งการเพิ่มผลผลิตและการส่งออกได้ก่อให้เกิดปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในชุมชน และที่สำคัญคือ ชุมชนได้สร้างกระบวนการเรียนรู้และปรับตัวให้สามารถดำรงอยู่ได้ โดยการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาที่สั่งสมมาจากบรรพบุรุษ และกระบวนการเรียนรู้ถึงสิทธิในการจัดการทรัพยากรและการประกอบอาชีพ รวมถึงสิทธิที่ชุมชนควรได้รับการปกป้อง

กรณีศึกษา: ชุมชนบ้านน้ำหัก
หมู่ที่ 1 ตำบลน้ำหัก อำเภอดุสิต จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ภูมิหลังชุมชน

บ้านน้ำหักเป็นหมู่บ้านเก่าแก่ที่มีอายุไม่น้อยกว่า 100 ปี เริ่มก่อตั้งเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2443 สภาพพื้นที่เป็นเกาะกลางมีคลองยันไหลผ่าน แต่ต่อมาสายน้ำเปลี่ยนเส้นทาง บ้านน้ำหักจึงมีพื้นที่ติดต่อกับพื้นที่อื่นเป็นพื้นที่เดียวกัน กลางหมู่บ้านมีหนองน้ำชื่อหนองอ่างทอง มีต้นยางและต้นคล้ามาก ปัจจุบันเหลือต้นยางเพียง 1 ต้น ขนาด 7 คนโอบไม่รอบ เป็นต้นไม้ประจำหมู่บ้านและถือว่าเป็นสัญลักษณ์ของหมู่บ้าน บางปีเป็นสถานที่สำหรับจับฝั้งช่วงเดือนห้า ในช่วงฤดูแล้งน้ำในหนองอ่างทองจะแห้ง

อาชีพของชุมชนบ้านน้ำหักในอดีตคือ การทำไร่ข้าวหยอดและทำสวนไม้ผลแถวริมคลอง มีการทำนา มีสัตว์เลี้ยงคือ กระบือไว้ไถนาเป็นจำนวนมาก มีการเลี้ยงหมู และปลูกไม้ผล เช่น ลางสาด กล้วย ทุเรียน ฯลฯ ดังมีคำกล่าวขานกันว่า “มีเรือนอยู่ใกล้ท่า มีน้ำอยู่ใกล้บ้าน พ่อตาแลควาย แม่ยายแลหลาน” ซึ่งหมายถึงความเป็นอยู่ของชาวบ้านในสมัยนั้นมีความอุดมสมบูรณ์ มีสวน มีไร่ มีนา มีสัตว์เลี้ยง ครอบครัวย่อเยียน เข้าสวนหากินได้ตลอดปี ไม่เดือดร้อน หลักคิดของชาวบ้านสมัยนั้นก็คือ จะตั้งถิ่นฐานอยู่ตรงไหนขอให้มน้ำ จึงมีคำบอกเล่ากันว่า “อยู่ให้เป็นท่าเป็นทาง” ผลผลิตจากพืชหรือสัตว์ที่มากเกินไป ชาวบ้านน้ำหักจะนำไปขายที่ตลาดท่าข้าม คือ อำเภอพุนพินในปัจจุบัน โดยแจวเรือตามลำน้ำคลองยัน นั่งไปลำละ 2 คน ใช้เวลาในการเดินทางประมาณ 2 วัน 2 คืน ในการเดินทางจะต้องเตรียมอาหารไว้เพื่อประกอบและปรุงไปในเรือด้วย เมื่อไปถึงตลาดท่าข้ามขายผลไม้ได้แล้วก็จะซื้อเสื้อผ้า หอม กระเทียม น้ำปลา กะปิ กลับมาบ้าน จึงเป็นการนำผลผลิตจากชุมชนไปขายแล้วนำผลิตภัณฑ์จากภายนอกชุมชนเข้ามาในชุมชน รายได้ในอดีตของชุมชนบ้านน้ำหักจึงขึ้นอยู่กับการขายสัตว์เลี้ยงเป็นหลัก คือ กระบือและสุกร ในปี พ.ศ.2470 กล่าวกันว่าราคากระบือในสมัยนั้นตัวละ 30 บาท ในขณะที่ราคาสุกรตัวละ 15 บาท ส่วนรายได้จากผลไม้นั้นเป็นรายได้รองลงมา

ประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อ

ชุมชนบ้านน้ำหักมีวัดน้ำหักเป็นสถานที่ยึดเหนี่ยวจิตใจผู้คนมาก่อน ไม่น้อยกว่า 300 ปี ในทุกปีชาวบ้านน้ำหักจะมีประเพณีสงกรานต์ติดต่อกันนานถึง 7 วัน โดยจะนำครกและสากตำข้าวมาแช่น้ำ ผูกด้วยด้ายแดงและด้ายขาว เพื่อทำขวัญครกและสากด้วยความเชื่อว่าเครื่องมือเหล่านี้ได้ผลิตอาหารให้ชาวบ้านได้กินได้อยู่รอดตลอดมา เป็นการสำนึกต่อเครื่องมือทำมาหากินของชุมชนบ้านน้ำหัก นอกจากนั้นยังมีประเพณีทำภูมิไร่ เพื่ออัญเชิญให้แม่โพสพลงมาอยู่ มีการเก็บใบไม้มงคล เช่น ใบเงิน ใบทอง ไม้พุ่มขาวตามตำราโบราณ โดยมีหมอพื้นบ้าน ทำพิธีเชิญแม่โพสพลงมา ปัจจุบันมีพิธีไหว้สวนซึ่งเป็นพิธีกรรมและความเชื่อที่เกี่ยวข้องทางการเกษตร โดยถือเอา “วันเปิด” ซึ่งหมอพื้น